

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΑΡΟΤΣΗΣ Ο ΠΡΟΔΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Ἀφορμὴν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἔδωσαν τὰ ἐν ἐπιμέτρῳ δημοσιευόμενα ἔγγραφα τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου, τὰ ὅποια σχετίζονται, ὡς θὰ ἀποδειχθῇ, μὲ τὸν προδότην τοῦ Μεγάλου Καστροῦ Ἀνδρέαν Μπαρότσην. Ἐπειδὴ τὰ γεγονότα τὰ σχετιζόμενα γενικώτερον μὲ τὰς προδοσίας, αἱ ὅποια συνέβησαν κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μ. Καστροῦ, καὶ εἰδικώτερον μὲ τὴν προδοσίαν Μπαρότση παραμένουν ἐν πολλοῖς ἄγνωστα, ἐνόμισα χρήσιμον νὰ συγκεντρώσω τὰ σχετικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια εὑρίσκονται κατεσπαρμένα εἰς πηγὰς καὶ βοηθήματα, καὶ νὰ τὰ συμπληρώσω διὰ τῶν νέων στοιχείων, τὰ ὅποια προκύπτουν ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα κατωτέρω ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Η.

Βεβαίως μόνη ἡ προδοσία τοῦ Μπαρότση καὶ τῶν ἄλλων δευτερευόντων προδοτῶν δὲν ἐπέφερε τὴν πτῶσιν τοῦ ἰσχυροῦ φρουρίου, ὑπῆρξεν ὅμως ἀναμφισβητήτως οὐσιαστικὸς συντελεστὴς ταύτης: ἐπετάχυνε τὴν ἄλωσιν, κατευθύνασα τὴν ἐχθρικήν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν εὐπαθεστέρων σημείων τῆς ὀχυρωματικῆς ζώνης.

Διὰ τῆς παρουσίας μελέτης δὲν ἐξαντλεῖται, φυσικά, τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα, τίθεται ὅμως, νομίζομεν, μία βάσις διευκολύνουσα συστηματικώτεραν ἔρευναν. Ὁ μόνος εἰδικῶς μέχρι τοῦδε περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχοληθεὶς εἶναι ὁ Ἑνετὸς Dr Giuseppe Pavanello. Τὴν ἔργασίαν τούτου ἐχρησιμοποίησα ἐντατικώτερον ὡς ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαν, ἐπειδὴ πολλὰ στοιχεῖα ταύτης ἀντλοῦνται ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν μυστικῶν ἐγγράφων τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας.

ΠΗΓΑΙ

Μαρίνου Ζάνε Μπουνιαλῆ, Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος, ἔκδ. Ἀγαθ. Ξηρουχάκη, Τεργέστη 1908, (= Μπουνιαλῆς): ὁ Μπουνιαλῆς ἀποτελεῖ ἀξιόλογον πηγὴν ἱστορικῶν πληροφοριῶν, αἱ ὅποια, καθ' ἃ διεπίστωσα, συμφωνοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ τὰ στοιχεῖα τὰ παρεχόμενα ἐξ ἄλλων πηγῶν.

Andrea Valiero, Storia della guerra di Candia, Trieste 1859, (= Valiero).

François Savinien d'Alquie, Les memoires du voyage de Monsieur le Marquis de Ville au Levant, ou l' Histoire curieuse du Siège de Candie, le tout tiré des Memoires de F. B. Rostagne . . . , Amsterdam MDCLXXI, (= Marquis de Ville).

Τὸ 3^{ον} μέρος τῶν Ἀπομνημονευμάτων, τὸ ὁποῖον μετὰ τοῦ 2^{ου} μέρους ἔχει χωριστὴν ἀρίθμησιν σελίδων, ἀποτελεῖ ἡ «Suite de l' Histoire du Siègē de Candie...», (= Marquis de Ville, III Part).

Piri Paşa Zade Husein Fahri Bey, Ἡμερολόγιον τῆς πολιορκίας τῶν Χανίων, (= Piri Paşa) τὸ Ἡμερολόγιον τοῦτο ἀναφερόμενον καὶ ἴσως χρησιμοποιηθὲν ὑπὸ Hammer (πβλ. III, 273), εὔρον δημοσιευμένον εἰς γενικωτέραν περὶ Κρήτης τουρκικὴν ἔκδοσιν¹. Περιλαμβάνει ἐκτὸς τοῦ Ἡμερολογίου καὶ ἄλλας πολυτίμους εἰδήσεις ἠντλημένας ἐκ τουρκικῶν συγχρόνων τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου πηγῶν.

Αἱ παρὰ Pavanello (ιδὲ κατωτέρω) δημοσιευόμεναι περικοπαὶ τῶν ἐκθέσεων τῶν Ἐνετῶν Βαίλων πρὸς τὴν Σύγκλητον (Senato) καὶ τῶν κρυπτογραφημένων δελτίων τῶν Ἐξεταστῶν (Inquisitori di Stato): Senato Costant.-Inquisit. di Stato, dispacci dai Balivi a Costant., 418, 419, 420.-Inquisit. di Stato, lettere ai Balivi ed Amb. in Cost., busta 419.

Τὰ ἐν ἐπιμέτρῳ δημοσιευόμενα ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Η.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Bigge, Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669, Berlin 1899, (= Bigge).

Zeller Werdmüller, Hans Rudolf Werdmüller, als Venetianischer Generallieutenant der Artillerie in der Levante, 1664-1667, Zürich 1900, «LXXXV Neujahrsblatt d. Feuerwerker-Gesellschaft», (= Werdmüller).

Giuseppe Pavanello, Il tradimento nella caduta di Candia, «Ateneo Veneto» I, Fasc. 2, Venezia 1904².

J. von Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, Dritter Band, Pesth 1840, (= Hammer).

Le Comte Daru, Histoire de la Republique de Venise, Bruxelles 1840, VII σ. 36-102 (= Daru).

Γ. Ν. Χατζιδάκι, Διάλεξις περὶ τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου, Ἀθῆναι 1910, (= Χατζιδάκις).

Ὅσαι ἤσσοнос σπουδαιότητος πηγαὶ καὶ βοηθήματα ἐχρησιμοποιήθησαν, ἀναφέρονται εἰς τὰς ὑποσημειώσεις.

¹) Τὸ ἀντίτυπον, ὅπερ ἔχω ἀνά χειρας, εἶναι ἀτυχῶς ἄνευ ἐξωφύλλου καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἑλλιπὴς βιβλιογράφησις.

²) Τῆς μελέτης ταύτης ἔλαβον γνῶσιν ἐκ δακτυλογραφημένου ἀντιγράφου, ὅπερ μοὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ ἰταλοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Παλέριμου κ. Bruno Lavagnini, δι' ὃ αἱ εἰς ταύτην παραπομπαὶ μου δέν ἀναφέρονται εἰς τὰς ἀντιστοιχοῦσας σελίδας τοῦ περιοδικοῦ. ....

* * *

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου ἀναφέρονται πολλαὶ περιπτώσεις προδοσιῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων. Εἰς ἓνα ἀγῶνα τήσεως διαρκείας, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ μὲν Ἑνετία ἐχρησιμοποίησε μισθοφορικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στρατεύματα καὶ ξένας ἐνισχύσεις, ἡ δὲ Τουρκία τὸν δυσήνιον γενιτσαρικὸν στρατόν, ἦτο φυσικὸν νὰ ἀναφανοῦν ἑκατέρωθεν προδοταί.

Ἰδιαιτέρως πυκναί, ὡς φαίνεται, ἦσαν αἱ ἀπὸ μέρους τῶν Ἑνετῶν προδοσίαι. Λιπόταξίαι καὶ αὐτομολήσεις πρὸς τοὺς Τούρκους ἐσημειοῦντο καθ' ἑκάστην³. Ὁ Ἑνετὸς Gius. Ravanello, διὰ νὰ μειώσῃ προφανῶς τὴν διὰ τοῦτο εὐθύνην τῶν ὁμοειδῶν του, ἐπιρρίπτει εἰς τὸν ἐγχώριον πληθυσμὸν τὴν εὐθύνην τῶν τῶσων προδοσιῶν⁴, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρῃ συγκεκριμένας περιπτώσεις. Βεβαίως δὲν θὰ ἦτο ἀνεξήγητος ἡ ὑπαρξὶς προδοτῶν μεταξὺ τοῦ ἐγχωρίου πληθυσμοῦ, ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ ἐπ' αὐτοῦ ἀσκηθεῖσα καταπίεσις τῶσων αἰώνων ἐκ μέρους τῶν Ἑνετῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπιτυχίαι καὶ ἡ ἐκ τούτων διαπιστωθεῖσα ὑπεροχὴ τῶν Τούρκων, παράγοντες οἱ ὁποῖοι ἦτο φυσικὸν νὰ ἀσκήσουν ὄχι μικρὰν ψυχολογικὴν ἐπίδρασιν. Οὐχ ἦττον οὐδεμία σχεδὸν περίπτωσις οἰκειοθελοῦς συνεργασίας τῶν Ἑλλήνων τῆς Κρήτης μετὰ τῶν Τούρκων ἀναφέρεται. Ἠρεύνησα ἐπιμελῶς τὰ ἔγγραφα τοῦ Τ. Α. Η. τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν περίοδον 1645-1669 καὶ μίαν μόνον ἀνεῦρον περίπτωσιν αὐτομολίας Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Τούρκους: τὴν τοῦ Ἄνδρου Μηλιώτη καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Φραγκιά⁵.

Ἡ στάσις αὕτη τοῦ ἡγενοῦς χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ καθωρίζετο ἀπὸ τὰς ἀθλίας συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει οὗτος. Ἡ θρησκευτικὴ ὁμοδοξία πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ ὁ καταφανὴς κίνδυνος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ μέρους τοῦ ἐπερχομένου Ἰσλαμισμοῦ ὤθει μᾶλλον τοὺς Κρητὰς εἰς τὸ νὰ βοηθήσουν ἐνεργῶς τοὺς ἀμυνομένους δυνάστας των — καὶ οὕτω θὰ ἔπραττον, ἐὰν ἐπίστευον ὅτι ὑπῆρχε πιθανότης ἐπιτυ-

³) Bigge, 203. Charles G érin, Le Pape Clément IX et l'expédition des Français à Candie en 1669, «Revue des Questions Historiques», Janvier 1879 Paris, σ. 10 τοῦ extrait.

⁴) «Candia . . . . . era stata per quasi tutt' interi i primi due secoli della dominazione veneziana una terra di ribelli, un semenzaio di traditori: ora essa risorgeva tale; giustamente del resto, perchè i patrici «non pastori ma lupi», la tiranneggiavano senza pietà e senza buon senso».

⁵) Τ.Α.Η. κῶδ. 1 (1657), σ. 49. Περὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος ῥόλου τοῦ Ἄνδρου Μηλιώτη (πβλ. Ψιλάκι, Γ', σ. 61) μετὰ τὴν φυγὴν του εἰς τοὺς Τούρκους σώζονται ἀρκετὰ ἔγγραφα εἰς τὸ Τ.Α.Η., μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἀσχοληθῶ ἄλλοτε

χίας. Βραδύτερον, ὅταν ὁ παρατεταμένος ἀγὼν τοῦ Χάνδακος κατέστη ἀμφίβολος τὴν ἔκβασιν, δὲν ἐτόλμων νὰ μετάσχουν ἐνεργῶς, διότι ἐν περιπτώσει μὲν ἐπιτυχίας τῶν Ἑνετῶν θὰ ἐθεωροῦντο ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀποστάται, ἐπειδὴ δὲν ἐτάχθησαν ἐξ ἀρχῆς μετ' αὐτῶν — ὁ λαὸς τῶν καταληφθεισῶν περιοχῶν εἶχεν ἤδη δεχθῆ τὴν τουρκικὴν ὑποτέλειαν —, ἐν περιπτώσει δὲ ἀποτυχίας θὰ ἐξετίθεντο ἀπέναντι τῶν Τούρκων⁹. Οὕτω εὐρισκόμενοι μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμονος ἐτήρησαν μᾶλλον ἐφεκτικὴν στάσιν.

Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἀναφέρονται παραδείγματα Κρητῶν, οἱ ὅποιοι μετ' αὐτοθυσίας ἠθέλησαν νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἑνετούς¹⁰. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη ἐτῶν τῆς τουρκικῆς ἀποβίασεως ἀναφαίνονται μικραὶ ὀμάδες Κρητῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιδοθέντες εἰς τὸν κλέφτικον βίον ἀπετέλεσαν τὸν πύρην τῶν χαίτηδων, ὡς πιστοποιοῦν ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Η.⁹

Γενικῶς κατὰ τὸν Κρητικὸν Πόλεμον αἱ σπουδαιότεραι προδοσίαι, προήρχοντο ἀπὸ τοὺς Ἑνετούς καὶ τοὺς μισθοφόρους των. Αἰτία τῆς προδοτικῆς ταύτης μεταξὺ τῶν Ἑνετῶν κινήσεως ἦτο, καθὼς ὁμολογεῖ ὁ ὁμοεθνὴς των Ravanello, ὁ φθόνος καὶ ἡ περιφρόνησις ἀλλήλων — «γελοία κληρονομία τῶν ἀνθρώπων τῆς τηβέννου». Τὸ κακὸν ἐκορυφώθη κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος. Οἱ Γερμανοὶ ἐπίκουροι δὲν ἠθέλον νὰ συμπολεμοῦν μετὰ τῶν Σλαβόνων μισθοφόρων ἐπὶ τοῦ ἰδίου προμαχῶνος, οὔτε καὶ οἱ Ἕλληνες μετὰ τῶν Ἰταλῶν, διαπληκτισμοὶ δὲ καὶ αἱματηραὶ συγκρούσεις συνέβαινον καθ' ἑκάστην μεταξὺ τῶν ἀλληλομισουμένων συναγωνιστῶν. Οἱ Μαλτέζοι δὲν ἠνείχοντο τοὺς Ἑνετούς, οὔτε οἱ Ἰσπανοὶ τοὺς Γάλλους. Δι' ἀνάξια λόγου ζητήματα ἐθιμοτυπίας ἐλησμονεῖτο τὸ καθῆκον⁹.

Ἀναφέρομεν παραδειγματικῶς τὰς κάτωθι προδοσίας ἐκ τῶν γενομένων ἐκτὸς τοῦ Μ. Κάστρου. Τὸ 1646 ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς παρὰ τὸ χωρίον Στέρνες Ἀκρωτηρίου ὀχυρᾶς Μονῆς¹⁰ ἠὺτομόλησε μετὰ τῶν ἀνδρῶν του πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ σχέδια τῶν Κρητικῶν φρουρίων¹¹. Ὁ ἐνετὸς Καπετάνιος τοῦ χωρίου Κουρινάλη¹² ἠσπίασθη τὸν ἰσλαμισμὸν καὶ μετέδωκε πολυτίμους πληροφο-

⁹) Marquis de Ville, 155· Valiero I, 72· Daru, 42, 51. Ἴδὲ καὶ «Χριστιανικὴ Κρήτη» Β', 229 ὑποσ. 1.

¹⁰) Μπουνιαλῆς, 505 στ. 8 κ.ἐξ. Marquis de Ville, 424, 445.

⁹) Κῶδ. 1, σ. 33, 120· κῶδ. 4, σ. 65 κ.ἄ.

⁹) Bigge, 203, 204.

¹⁰) Piri Paşa, 274· Hammer, 285.

¹¹) Valiero I, 74· Piri Paşa, 275. Οὗτος διέσωσε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀλλανδοῦ αὐτομόλου συνταγματάρχου Boyer. Πβλ. Hammer, 286.

ρίας περὶ τῆς φρουρᾶς τῆς Σούδας¹³. Τὸ 1647 Χειμαρριῶται μισθοφόροι τῆς Ἑνετίας εἰδοποίησαν τοὺς Τούρκους πολιορκητὰς τῆς Ῥεθύμνης περὶ τῶν προθέσεων τῶν Ἑνετῶν¹⁴. Αὐτὸς ὁ λατῖνος Ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Μπουνιαλῆ ὡς πρωτοστατήσας εἰς τὴν προδοσίαν¹⁵. Τὸ 1650 ἐπροδόθη ἡ ἐπιχείρησις τῶν Ἑνετῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Σητείας καὶ ἀποτέλεσμα τῆς προδοσίας ὑπῆρξεν ἡ πανωλεθρία τοῦ ἀποσταλέντος σώματος¹⁶. Καὶ δὲν ἀναφέρεται μὲν ῥητῶς ἡ ἐθνικότης τοῦ δράστου τῆς προδοσίας ταύτης, ἀφήνεται ὅμως νὰ ὑπονοηθῆ, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ Ἑνετοῦ καὶ μάλιστα ἀνώτερης κοινωνικῆς τάξεως¹⁷.

Ἡ προδοτικὴ δρᾶσις εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑνετῶν ἐνετάθη ἀπὸ τοῦ 1648, ὅτε ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Γαζῆ Χουσεῖν Πασᾶν ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τοῦ Μ. Κάστρου. Περὶ τῆς δράσεως ταύτης συνέλεξα τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα :

Τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας τὸ φρούριον διέτρεξε σοβαρώτατον κίνδυνον, διότι ὁ ἐντεταλμένος τὴν φρούρησιν τοῦ προπυργίου τῆς Κορώνας ἐνετὸς ἀξιωματικὸς διηυκόλυνε τοὺς Τούρκους νὰ καταλάβουν, ἐκτὸς τῆς Κορώνας, καὶ τὸν προμαχῶνα τοῦ Martinengo¹⁸. Ἡ ἔντασις αὕτη τῆς προδοτικῆς κινήσεως δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸν Μπουνιαλῆ νὰ γράψῃ :

*Ὅλους νὰ τοὺς ἔξορίσετε κι' ἀπὸν τὴ χώρα νὰ ἔβγουν,
νὰ μὴ δὲ γράφουσι γραφῆς τοῦ Χοσαῖ τοῦ μάγου¹⁹.*

¹³) Τοῦ χ. Κουρνᾶς Ἀποκορώνου ;

¹⁴) Piri Paşa, 272.

¹⁵) Μπουνιαλῆς, 215 στ. 25-28.

¹⁶) Αὐτόθι 219 στ. 11-22, 222 στ. 17-20 καὶ 226 στ. 17-18.

¹⁷) Marquis de Ville, 29 Valiero I, 204· πβλ. Daru, 64, Bigge, 117.

¹⁸) Μπουνιαλῆς, 307 στ. 1-24· χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Μπ. στηλιτεύει τοὺς ἐκ τῆς ἀνωτέρας τάξεως προερχομένους προδότες :

*Δέτε, τί κάνουν οἱ κακοὶ ἀνθρώποι καὶ κομπόνου,
καὶ μὲ τὸ ἀφέντες στέκονται καὶ τὴ καρδιά τὼς χώνουν.*

¹⁹) Μπουνιαλῆς, 273 στ. 25 κ.ἐξ., 274 στ. 7-14, Marquis de Ville, σ. 26· πβλ. καὶ Hammer, 297, Daru, 58. Τὸ προπύργιον τῆς Κορώνας—τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ σχήματος—διατηρεῖται καὶ σήμερον ἐν μέρει κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ Γεωπονικοῦ Κήπου. Εἰς τοὺς παλαιοὺς ἐνετικὸς χάρτας τοῦ Χάνδακος σημειοῦται ὡς Opera Corona di Santa Maria, ἢ ἀπλῶς Corona ἢ Santa Maria. Πβλ. καὶ Ε.Ε.Κ.Σ. Α', 220. Ὁ προμαχῶν Martinengo εἶναι ὁ ἀνωθεν τῆς σημερινῆς Πηγὰ Ἰδασ, ἀκουόμενος παλαιότερον ὡς Γιουκ-σὲκ Τάμπια (= ὑψηλὸς προμαχῶν).

²⁰) Αὐτόθι, 303 στ. 23-24 (ἀκολουθῶ ἀκριβῶς ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω τὸ κείμενον τῆς ἐκδόσεως Ξηρουχάκη).

Τὰ στρατηγικὰ σχέδια τῆς ἐντὸς τοῦ Χάνδακος στρατιωτικῆς ἡγεσίας οὐχὶ ἀπαξ ἐπροδόθησαν. Ὅτε τὸ 1655 ἐγένετο σκέψις ἀνακαταλήψεως τῶν Χανίων, ἀπεκαλύφθησαν προδόται τῶν προθέσεων τῶν Ἑνετῶν²⁰. Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς Ἑνετὸς ὀνόματι Locatello ἐπρόδιδε, φαίνεται, τὴν πατρίδα του — τοῦλάχιστον ἀπροκαλύπτως περὶ τούτου ὠρκίζετο — καὶ εἰς ἄλλος, Ἑβραῖος αὐτός, Gioseffo Jacutti, δὲν ἀπέκρουπε τὰς μετὰ τῶν Τούρκων φιλικὰς σχέσεις του.

Ἡ ἄμυνα τῶν Ἑνετῶν τοῦ Χάνδακος ὑπεσκάπτετο ἔτι μᾶλλον ἐκ προδοσιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ μάλιστα περὶ αὐτὴν τὴν ἔδραν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βαίλων²¹.

Ἡ τεχνικὴ κατάρτισις τῶν Τούρκων ἐβελτιοῦτο σημαντικῶς διὰ προδοτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐδίδασκον εἰς αὐτοὺς τὰς νέας μεθόδους τοῦ πολέμου καὶ ἐπρόδιδον τὰ στρατιωτικὰ μυστικὰ τῆς χώρας των²². Τὴν χρησιμοποίησιν, πρώτην φορὰν εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος, «παραλλήλων» (τάφρων προσπελάσεως) ἐδιδάχθησαν οἱ Τούρκοι ὑπὸ ἐνετοῦ μηχανικοῦ μισοῦντος τὴν πατρίδα του²³. Τουρκικὰ χυτήρια τηλεβόλων διηυθύνοντο ὑπὸ ξένων²⁴. Τὸ βεληνεκὲς τῶν τουρκικῶν τηλεβόλων ἐβελτιοῦτο κατὰ τὰς ὑποδείξεις αὐτομόλων εἰδικῶν, οὕτως ὥστε ἐπλήττετο πλέον καὶ αὐτὸ τὸ κέντρον τῆς πόλεως²⁵. Στρατιωτικὰ μυστικὰ τεχνικῆς ἢ στρατηγικῆς φύσεως ἐγίνοντο γνωστὰ εἰς τοὺς πολιορκουῦντας μὲ διαφόρους τρόπους. Ἀναφέρεται ἡ περίπτωσις τοῦ Γάλλου

²⁰) Pavanello, ὅστις μᾶς πληροφορεῖ καὶ περὶ τῶν ἀκολουθῶν δύο περιπτώσεων.

²¹) Ὁ Pavanello μᾶς πληροφορεῖ, ἀντλῶν ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῶν Βαίλων πρὸς τοὺς Ἐξεταστάς, ὅτι κάποιος Gobato, ἰατρός τοῦ Ἀγγλοῦ Πρεσβευτοῦ καὶ μάλιστα ἐπιτετραμμένος τῆς Γαληνοτάτης ἐπὶ τινα χρόνον, καὶ εἰς ἐκ τῶν μεγαλεμπόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνόματι Jesugum ὑπενόμενον συστηματικῶς τὰ συμφέροντα τῆς Ἑνετίας.

²²) Δὲν ὑπῆρξε βεβαίως μοναδικὴ ἢ ὑπὸ τοῦ Pavanello ἀναφερομένη περίπτωσις εἰδικοῦ ἐμπειροτέχνου, τοῦ ἐξ Ἰστρίας ἐν ἔτει 1657 αὐτομολήσαντος πρὸς τοὺς Τούρκους ναυπηγοῦ, ὅστις προετίμησε νὰ θέσῃ τὴν εἰδικότητά του εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ.

²³) Bigge, 123, Pavanello: «nei due ultimi anni dell' assedio di Candia s'impiegavano quelle parallele, che in Occidente furono usate da Vauban per la prima volta nel 1673 davanti a Maestricht . . . » Ὁ Γερμανὸς ἐξωμότης, ὁ ὑπὸ τοῦ Hammer, 627, ἀναφερόμενος ὡς λύσας τὸ πρόβλημα τοῦ ἀερισμοῦ καὶ φωτισμοῦ τῶν τουρκικῶν ὑπονόμων, πιθανῶς ἦτο αὐτόμολος τοῦ πολιορκουμένου Χάνδακος.

²⁴) Εἰς Γάλλος, πιθανῶς αὐτόμολος τοῦ ἐνετικοῦ στρατοπέδου διηύθυνε τὸ παρὰ τὴν Κνωσὸν, ἔνθα καὶ σήμερον ἀκούεται ἡ τοπωνυμία Τοπανὰς (= Τοπχανέ: χυτήριον τηλεβόλων), χυτήριον. Πβλ. Werdmüller, 29, Hammer, 624, 626.

²⁵) Pavanello.

λου Vertamont, ὅστις παρέδωκε τὰς ἐμπειστευμένας κρυπτογραφημένας ἐπιστολάς τοῦ Ἀρχιστρατήγου, τὰς ἀπειθυνομένας πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνετὸν ἐπιτετραμμένον Ballarino, εἰς τὸν Ἐπίτροπον τοῦ Μ. Βεζύρου ἐν Ἀδριανουπόλει ²⁶.

Αἱ αὐτομολήσεις τόσον τῶν τεχνικῶν ὅσον καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτικῶν ἠϋξήσαν εἰς ἀριθμὸν κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς πολιορκίας. Ὁ Pavanello ἀναφέρει συγκεκριμένως τὰς περιπτώσεις ἐνὸς Portese Angelo di Lendinara, ἐνὸς Rossi Domenico di Padova, ἀρχηγοῦ τῆς milizia καὶ ἄλλου τινὸς Nicolo Tito, λουμπαριάρη ἀπὸ τὸν Χάνδακα ²⁷.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἐγένετο ἡ προδοσία τοῦ μηχανικοῦ Μπαρότση, τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις καὶ αἱ συνέπειαι ὑπῆρξαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, κατὰ πολὺ σοβαρώτεροι, ἐπειδὴ προεκάλεσεν αὕτη ὀξυκρὴν μεταβολὴν τῆς στρατηγικῆς τῶν Τούρκων. Διὰ τὴν προδοσίαν ταύτην, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κύριον θέμα μας, αἱ πηγαὶ καὶ τὰ βοηθήματα τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψει παρέχουν τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα.

Ὁ Μπουνιαλῆς :

Μέρα καὶ νύκτα ἦτονε ᾽ς τὴ μέση τῶν ἀρμάτων

²⁶) Valiero II, 119 καὶ Hammer, 490, (ὅπου τὸ ὄνομα τοῦ Γάλλου). Αἱ τοιοῦτου εἶδους ἐξωμοσίαι καὶ αὐτομολήσεις ὑπεκινουῦντο καὶ ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν τῶν πολιορκούντων, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ μορφὴν προκηρύξεων εἰς γαλλικὴν καὶ ἰταλικὴν γλῶσσαν περὶ πλουσίων ἀμοιβῶν καὶ καλῆς μεταχειρίσεως τῶν αὐτομόλων ἐρρίπτοντο διὰ βελῶν καὶ τουφεκίων ἐντὸς τῆς πόλεως (Marquis de Ville, 305, 359).

²⁷) Πιθανῶς τοῦ ὑπὸ Μπουνιαλῆ ἀναφερομένου (466 στ. 11-20):

*Γεῖς λουμπαριάρης ἔφυγε μάστορας τῶν σαρπάνων
καὶ τοῦτος γιάντα ᾽μίσεψε δὲν σᾶς ἀναθιβάνω.
Μὰ τὸ βηζύρη ἠϋρηκε καὶ πῆε μετὰ ᾽κεῖνο
. . . . .
Καὶ τοῦ βηζύρη ἔδειξε τὰ σάρπανα πῶς ᾽φτου
κ' ἔσμιξε τέχναις ᾽μετραις ᾽ς τὴν ἀντροειότητά του.*

Τὰ ἔγγραφα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βαΐλων (Archivio di Stato-Senato Costantinopoli) παρῆχον ἀργότερον γενικὰς πληροφορίας περὶ τῆς προδοτικῆς δράσεώς των ἐν Χάνδακι: ὁ Molino ἔγραφε τὸ 1670 περὶ τῶν Portese καὶ Rossi: «che avevano lavorato sotto Candia nelle opere di fortificazione, bombe, mine ecc . . . .», «che aveva (il Portese) servito molto in Candia appresso il suddetto Rossi a profitto della Porta». Ὁ Rossi κατεγίνετο μὲ τὴν τελειοποίησιν τῶν βομβῶν καὶ ἐξηκολούθησε μετὰ τοῦ bombista Tito τὴν δρᾶσίν του καὶ εἰς τὰς περαιτέρω πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων (βλ. κατωτέρω).

ὁ μέγας ὑψηλότατος, ἡ δόξα τῶν Ταλμάτων ²⁸

Μουσοῦς Ἀντρέας ²⁹ μετ' αὐτὸ ἐπῆε νὰ ἰμιλήσῃ
 κ' εἶπέν του ἀπὸ τοῦ Δερματᾶ ³⁰ ἴμπορεῖ νὰ μᾶς νικήσῃ,
 ὄχι ἀπὸ μέσα τοῦ γιालοῦ, ἀμμι' ἀπὸ τὸ Καντόνι ³¹
 τ' ἁγίου Πνευμάτου τὸ τειχιό, ὅπου ἔτον τὸ ροκιόνι ³².
 Κι' ἀπὸ τὴν Ἀμμο ἂν ἔλθουνε καὶ ἴκει γιὰ νὰ σιμώσουν
 ὅσαις κι' ἂ ρίξουν λουμπαρδαῖς, δὲν ἴμπορὰ τοῦ δώσου ³³.
 Τοῦτοι δὲν τόποι ἴτονε κάτω ἴς τὰ περιγιάλια
 καὶ τύχαινε γιὰ νὰ τὸ πῆ ³⁴ τοῦτο ἀγάλια ἴγάλια.
 Μὰ τό ἴπε ὄξω φανερὰ ὁ λόγος ὅπου ἴβγῆκε
 καὶ τοῦ Μπαρότση ἴς τὴ καρδιά ὁ δαίμονας ἐμπῆκε,
 γιὰτ' ἴτονε μὲ τὸ μουσοῦ κι' ὄτ' εἴχανε συντύχη ³⁵

²⁸) Ὁ Cattarin Cornaro (Κατεργῆς παρὰ Μπουνιαλῆ), διατελέσας γενικὸς Προβλεπτής τῆς Δαλματίας τὸ 1665. Ἐφθάσεν εἰς τὸν πολιορκούμενον Χάνδακα ὡς Γεν. Προβλεπτής, συνοδεύων τὸν Saint André Montbrun, κατὰ Ἰούνιον ἢ Ἰούλιον τοῦ 1668 (Marquis de Ville, 2, 18, 20 καὶ III Part, 178, Valiero II, 278, 311, 312, 331· πβλ. καὶ Bigge, 157).

²⁹) Ὁ Alexandre Montbrun Marquis de S. André διεδέχθη ὡς Ἀρχιστράτηγος τὸν Marquis de Ville: Valiero II, 311 κ.έξ., Marquis de Ville, III Part, 176, 179. Πβλ. καὶ Bigge, 127, 157, Daru, 86).

³⁰) Ἐννοεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Πύλης Δερματᾶ (σήμερον Κούμ Καπί), πρὸς τὴν ὁποίαν γειτνιάζουσι τὰ προπύργια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ Ἁγίου Ἀνδρέου.

³¹) Τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ΒΔ γωνίαν (cantone) τοῦ φρουρίου, ἔναντι τῆς ὁποίας τὰ δύο μνημονευθέντα προπύργια.

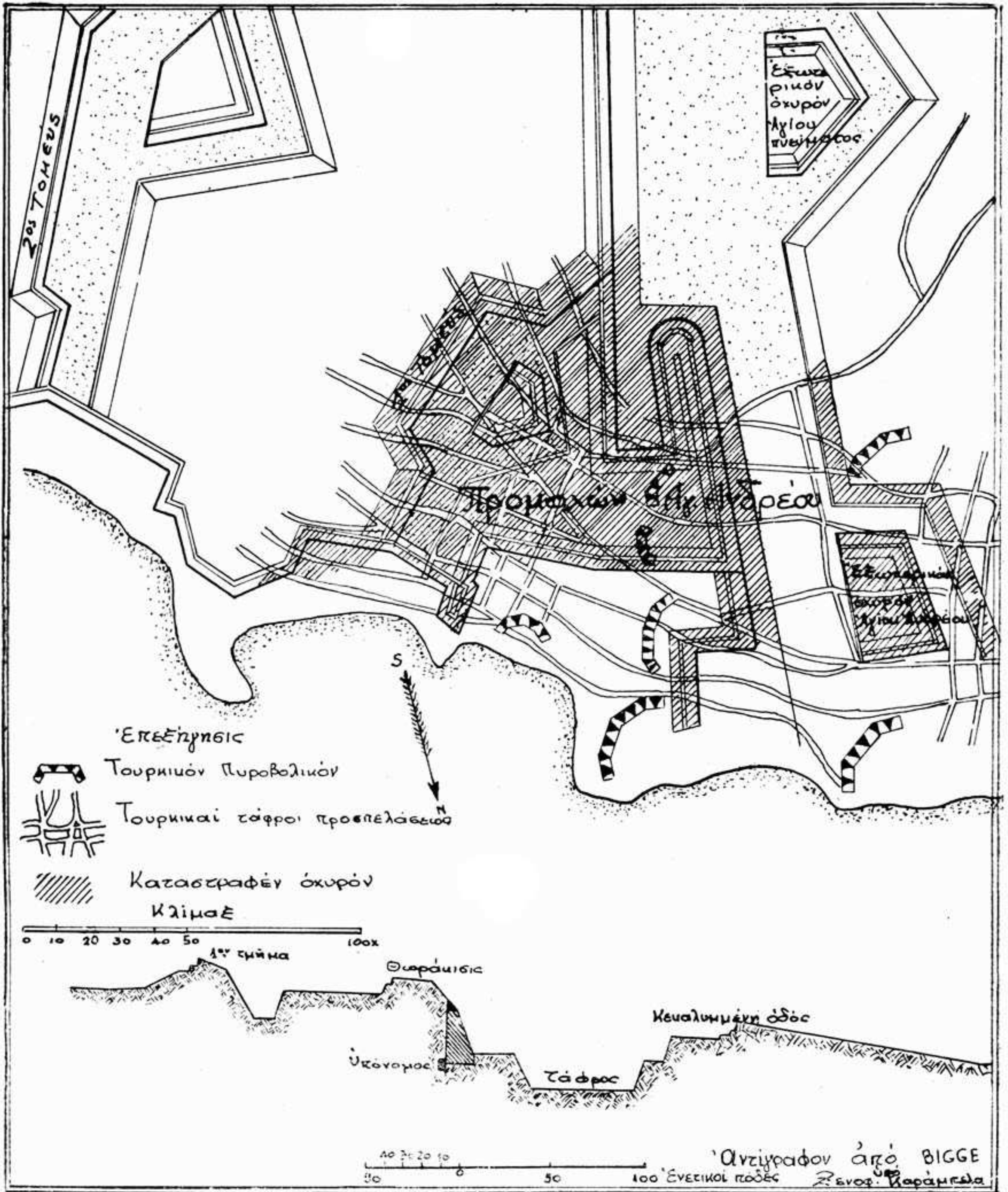
³²) Πρόκειται περὶ τοῦ μικροῦ πύργου ἢ ὄχυροῦ (torretta: Valiero II, 307, petite tour Priuli ἢ ἀπλῶς Priula: Marquis de Ville, III Part, 198, 202) τοῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τοῦ Priuli εἰς ὃ σημεῖον ἀπέληγεν ἢ πρὸς τὴν θάλασσαν προέκτασις τοῦ προμαχώνος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Βλ. χάρτην Werdmüller παρὰ Gerola M.V.I. καὶ εἰς τὸ παρατιθέμενον ἐνταῦθα σχέδιον τοῦ Bigge (πίναξ ΙΕ'). Τὸ Rocchione παράγωγος τοῦ Rocca (= ὄχυρόν).

³³) Ἀπὸ τὸν ἀκολουθοῦντα στίχον φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ τῆς περιοχῆς τοῦ προμαχώνος Sabbionera. Βλ. σχέδιον τοῦ Bigge ἐν πίνακι ΙΣΤ' καὶ χάρτην Werdmüller.

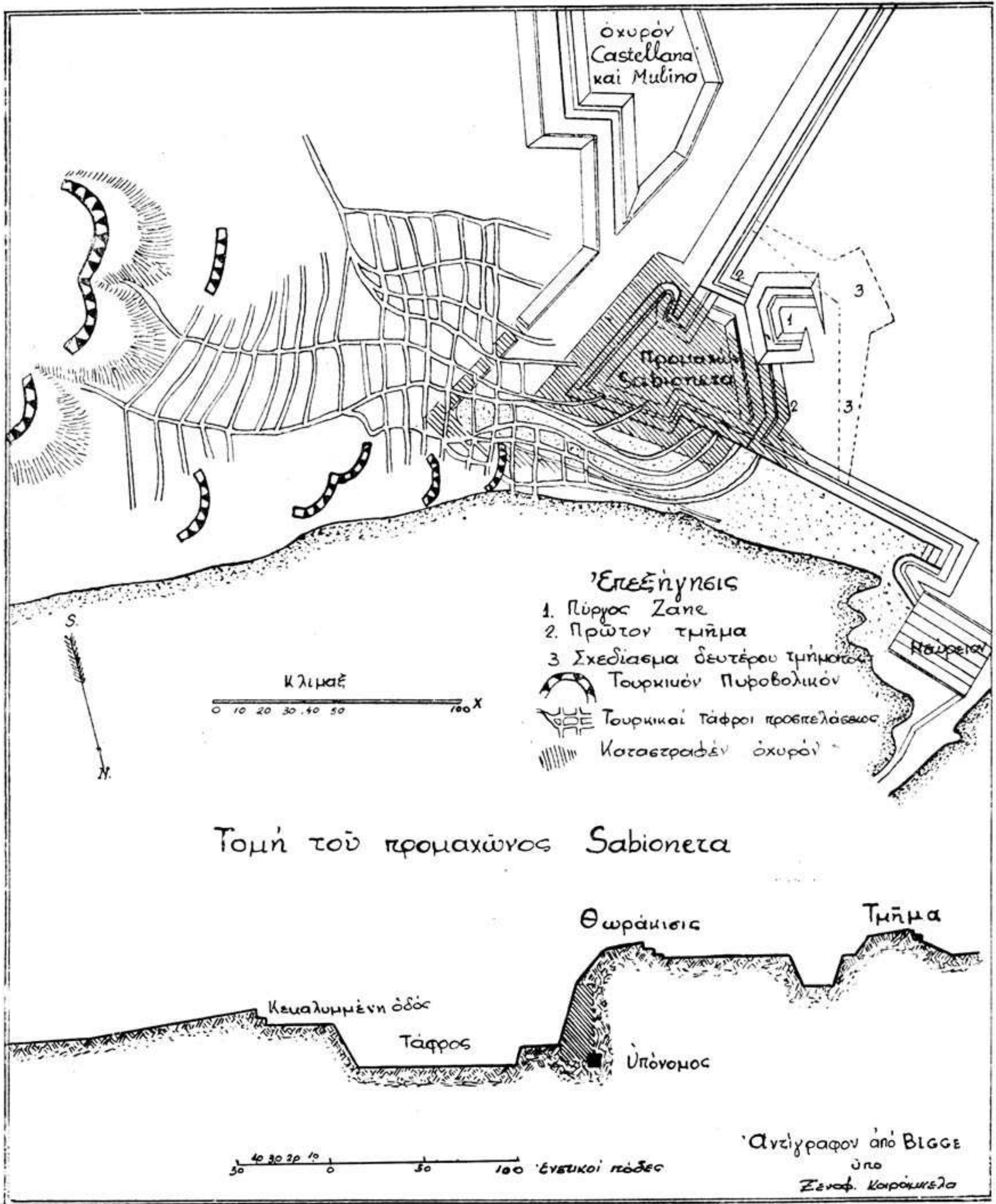
Γιὰ νὰ σιμώσουν = ἂν σιμώσουν ἂ ρίξουν ἔνν. οἱ Ἐνετοὶ ἀμυνόμενοι δὲν ἴμπορὰ τοῦ δώσου ἔνν. τοῦ Τούρκου. Τὴν ἀνακολουθίαν τῶν ὄρων τῆς προτάσεως ἐξηγεῖ ἴσως ὁ συνειρμικὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐκφράζεται ὁ Μπουνιαλῆς.

³⁴) καὶ ἴτύχαινε γιὰ νὰ τὸ πῆ = εἶθε νὰ τὸ ἔλεγε· πβλ. καὶ κατωτέρω στίχ. 3 τῆς σ. 476: καὶ ἴτύχαινε νὰ μὴν τὸ ἴπῆ (ὅπου ὁ ἐκδότης οὐχὶ ὀρθῶς μετέβαλε τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος: καὶ ἴτυχενε νὰ μὴ τὸ πει εἰς: καὶ ἴτυχεν) = εἶθε νὰ μὴ τὸ ἔλεγε. Αἱ προτεινόμεναι ἐρμηνεῖαι, ἂν καὶ δὲν προέρχονται ἀπὸ εἰδικόν, νομίζω ὅτι εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου.

Σχέδιον τοῦ προμαχῶνος Σαμπιονέρας μετὰ τῶν τουρκικῶν ἔργων ἐφόδου.

Σχέδιον τοῦ προμαχῶνος Ἁγίου Ἀνδρέου μετὰ τῶν τουρκικῶν ἔργων ἐφόδου.

τὸ ἄγρικα ὁ ἀλλοίθωρος κι' ἤλεγε ὅ,τι τύχη,
 νὰ σκεπαστῆ ἀπὸ ἄδεκεϊ κι' ἀνθρώποι νὰ φυλάγουν
 τοὺς τόπους νὰ φυλάγουνε, Τοῦρκοι ἐκεῖ μὴ μπάγου
 ὁποῦ τῆς Ἄμμος τῆ μεργιά κι' ἀποῦ τὸν ἅγιον Ἀντρέα,
 γιὰτὶ δὲν ἦτον φύλαξαις ἔς ἐκείνην τὴν μερέαν.
 Καί ἄτυχεν³⁶ νὰ μὴν τὸ πῆ, μόνο νὰ τὸ φυλάξῃ
 καὶ τὸν Κορνάρο μοναχὸ σὲ μνιά μεργιά νὰ κράξῃ.
 Ἄμμε τὸ ἄγροίκησεν αὐτὸς ἄποῦ τὸ ἄχανε μετροῆση
 Μπαρότης ὁ ἀλύπητος κ' εἶχεν ἀποφασίση
 καὶ γίνηκε ἐπίβουλος Ἰούδας καὶ προδότης
 κι' ὄξω τὴν νύκτα ἔδωκε καὶ ἄγινε καταδότης.
 Εἰς τοῦ βηζύρη ἔσωσεν κ' εἶχε τοῦ ἄμολογήση
 ὅ,τι ἄκουσεν ἀπὸ τὸ μουσοῦ καὶ τί θὰ καταντήση.
 Τότες ἐμάζωξε γιὰ μνιά κ' εἶπε ὅ,τ' εἶχε μάθη
 εἰς τοὺς πασάδαις ὁμπροσιὰς τοῦ Χάνδακα τὰ πάθη.
 Ἐκεῖνος εἶχε τὴ γενειὰ Μπαρότη καὶ τὸν ἄκράζαν,
 σολιτάδος³⁷ καὶ σὰ δουλευτῆς ποτὲ δὲν ἐλογιάζαν
 πῶς τέτοιος ἄνθρωπος νὰ ἄβγῃ, νὰ φύγῃ καὶ νὰ δώσῃ
 ὅτι ἄκουσε ὁ ἄπιστος τὸ Κάστρο νὰ προδώσῃ.
 Φράγκικα δὲν ἐπίστευγε, δὲν ἦτονε Ρωμαῖος,
 μόνο γιὰτ' εἶχε βάπτισμα, μὰ ἄπερα σὰν Ἐβραῖος
 καὶ τοῦ βηζύρη ἔλεγε ἔς τὴ χώρα ὅ,τι ἄγινῃ
 ποῦ ἄχανε τέχραις οἱ Χριστιανοὶ νὰ μὴ σιμώσουν ἄκεινοι
 μόνο νὰ κατεβαίνουσι³⁸ κι' ἄλλοῦ ποθῆς μὴ μπάσι,
 μονάχας νὰ πασκίσουνε τὸν τόπον ἄκεϊ νὰ πιάσῃ³⁹.
 Μὰ ἄπητις ὁ κακόγνωμος τὴ σιράτα εἶχε δείξῃ
 ἀπὸ ἄκουσε ἀληθινὰ τὸν νοῦν τως εἶχε ἀνοίξῃ⁴⁰,
 ὅλοι τοῦ ἠῦχαρίστησαν κ' εἶπὰν του νὰ γυρίξῃ,
 τόπους, χωργιά τοῦ ἄχάρισε νὰ στέκῃ νὰ τὰ ἄρίξῃ.
 Κι' ἀπόκει πέμπει ἔδεκεϊ τεχνίταις καὶ θωροῦσι
 τὸν τόπον ὅλον νὰ παρῆθῃ ἄν γένῃ καὶ μποροῦσι
 γῆ ἄν εἶναι τόπος εὔκολος σὰν εἶχε ἄμολογήση,

³⁶) Ἡ ὀρθὴ γραφή: ὅ,τ' εἶχανε συντύχει (= ὅ,τι εἶχον συνομιλήσει, εἶπει), πβλ. Μ π ο υ ν ι α λ ῆ ς, 224, στ. 9: Τότες χωσιὰ τοῦ σύντυχε ὅλα τὰ βάσανά του, 223, στ. 2-3: μὰ δὲν μποροῦσιν ἄλλο νὰ συντυχαίνουσι, «μὰ ἀπὸ τὴν Κρήτην, λέσι.

³⁶) Βλ. ἀνωτέρω ὑποσημείωσιν 34.

³⁷) Ἴσως τὸ ἀρχικὸν κείμενον εἶχε: καὶ τὸν ἄκράζαν σολιτάδο.

³⁸) Νὰ κατέρχωνται κατὰ τὰ δύο ἄκρα πρὸς τὴν θάλασσαν.

³⁹) Ὁ Βεζύρης.

⁴⁰) Ἀληθινὰ... ἀνοίξῃ: τοὺς εἶχε φωτίσει ἐπὶ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως.

για ν' ἀρδινιάση τὸ λαὸ τοὺς λάκκους για ν' ἀρχίσῃ.
 Ὕ τὸν τόπον, ὅπου ἐρμήνευσε σὲ χάρι ἐδικήν του,
 θέλει τοῦ δώση ἀνάπανσι νὰ στέκη ὅς τὴν ζωὴν του.
 Μὰ ἔπρεπε οἱ Ἀγαρηνοὶ νὰ μὴν τὸν ἀγαποῦνε,
 γιατί ἔκαμε ἐπιβουλιὰ νὰ μὴν τότε θωροῦνε⁴¹.
 Ὕ τὴ χώρα, ὅς τὴν παιρίδα του, τάχα νὰ τὸ διγαῖται,
 τάχα πῶς τὴν ἐπρόδοκε, τάχα νὰ μὴ λυπαῖται;
 Καὶ πάντα νᾶχη ὅς τὴν καρδιὰ τὴν ἀπονιὰ τοῦ ἴγινη
 τὸ Κάστρο ὀγιά λόγου του μέσα νὰ τότε κρίνη⁴².

(475, 5-6, 13-26· 476· 477, 1-12)

Πρὸς τ' ἄγ' Ἀντρέου τὴ μερὰ ἤλθανε καὶ σιμόνον
 καὶ πάλι ὀπὸ τοῦ Μαρουλά⁴³ ὅς τὴν Ἀμμο πολλοὶ σόνου

(479, 23-24)

Πέταξε καὶ ξολόθρεψε φουσσάτο τ' Οὐτωμάνο
 κι' ὄλους για μινὰ τοὺς ἔξέσκισε κ' ἕνα προδότη πλάνο,
 τοῦ βγῆκεν καὶ τὰ ὀρμήνευσε τέχναις καὶ ἄλατέ με
 καὶ κείνο πρωτοφόνευσε καὶ μένα ἄδίκητέ με⁴⁴.

(498, 9-12)

κ' ἤρθες καὶ με ἔπολέμητες, καὶ θέλεις τὸ διγαῖται,
 μὰ πῶς με ἔπῃρες με σπαιθὶ ποιέ σου μὴν καυχᾶσαι.

(553, 25-26)

Ὁ Andrea Valiero⁴⁵:

... «*accettò (il visir) un racconto, che gli diede uno sciagurato di famiglia Barozzi (ma non nato però patrizio) che non ostante il pegno della moglie e de' figliuoli, si ricoverò in campo turchesco, il quale fu, che era molto meglio mutare il sito dell' attacco ed intraprendere contro il baloardo S. Andrea e contro il baloardo detto la Sabbionera, l'uno e l'altro confinanti col mare, perchè da quello di s. Andrea potevano esser sicuri, che non v'erano preparati lavori sotterranei per mine o fornelli, essendo quella parte tutta grebanosa; e dall' altra di Sabbionera, questi*

⁴¹) Ὁ προδότης θὰ ἔπρεπε νὰ προκαλῆ τὴν ἀποστροφὴν καὶ ἐκείνων, χάριν τῶν ὁποίων διέπραξε τὴν προδοσίαν.

⁴²) Προτιμότερον σὲ Κάστρο: ἡ ἀπονιὰ πρὸς τὸ Κάστρο νὰ ἀποτελέσῃ τὴν βασανιστικὴν ἐντὸς τοῦ τύψιν.

⁴³) Τὸ προάστειον τὸ ὁποῖον ἐξτείνεται κατὰ μῆκος τῆς περιοχῆς Sabbionera. Πβλ. Gerola M.V.I, 102-103 εἰζ. 50-51.

⁴⁴) Ὁμιλεῖ τὸ Κάστρο.

⁴⁵) Valiero II, 305. Ἡ μαρτυρία τοῦ Valiero, ὡς συγχρόνου πρὸς τὰ γεγονότα ἱστορικοῦ τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου, εἶναι σημαντικὴ.

non potevano farsi in riguardo del sabbione, nel quale per ogni poco che si profundasse si trovava subito l'acqua. Onde i turchi, che temevano assai d'esser fatti volare in aria (come era seguito la passata campagna) s'appigliarono all' avviso, e tralasciando il Panigrà, drizzarono, gli sforzi dalle due bande accennate . . . . »

Τὰ Ἀπομνημονεύματα τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδακος ⁴⁶ :

«Comme ils étoient en peine de faire reüssir ces deux attaques où ils perdoient tout les jours leurs meilleurs hommes, un soldat de la Place se rendit à eux, & les avertit que tous leurs efforts seroient inutiles, tandis qu'ils n'attaqueroient point les deux Bastions du bord de la Mer; pour fermer par ce moyen l'entrée des Ports qui sont entre ces deux Bastions; celle de Tramata ⁴⁷, par l'attaque de S. André, & celle du Mole, qu'on nomme aussi le Port des Galeres ⁴⁸, par l'attaque de la Sabloniere ou Sabionera. Les Turcs n'eurent point de peine à suivre cet avis . . . . »

Τὸ δημῶδες ᾄσμα «Τὸ ἔρημο Κάστρο» ⁴⁹ :

—Κάστρο! καὶ ποῦ ν' οἱ πύργοι σου καὶ τὰ καμπαυριά σου,
καὶ ποῦ ν' οἱ -γι-ἀντρείωμένοι σου τ' ὄμορφα παλληκάρια;

—Μὰ μένα οἱ -γι-ἀντρείωμένοι μου, τ' ὄμορφα παλληκάρια,
ἢ μαύρη γῆς τὰ χαίρεται ἔς ἀραχνιασμένον Ἄδη.

Δὲν ἔχω ἀμάχη τοῦ Τουρκιάς μουδὲ κακιὰ τοῦ Χάρου,

μόνο ἔχω ἀμάχη καὶ κακιὰ τοῦ σκύλλου τοῦ προδότη,

ἀποῦ μου τὰ κατάδωσε.

Τὰ ἐν ἐπιμέτρῳ ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Π.:

Παρέχουν πληροφορίας ἐπὶ τῶν παρασχεθεισῶν ὑπὸ τοῦ Ἄνδρέα Μπαρότση (προδοτικῶν) ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν ἀπονεμηθεισῶν εἰς αὐτὸν ἀμοιβῶν.

⁴⁶) Marquis de Ville, III Part, 197. Εἰς τὸ τρίτον μέρος τῶν Ἀπομνημονευμάτων (Suite de l'Histoire du Siège de Candie) ὁ ἐκδότης François Savinien d'Alquié πηγὰς ἔχει, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, (σ. 182, πβλ. καὶ Εἰσαγ. * 6) μαρτυρίας αὐτοπτῶν. Ἐκ τούτου ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς πηγὴν ἀξιόπιστον.

⁴⁷) Ὁ λιμενίσκος τοῦ Δερματᾶ.

⁴⁸) Ὁ ἐνετικὸς λιμὴν Μανδράκι, ὅπου τὰ νεώρια καὶ οἱ νεώσοικοι.

⁴⁹) Ἄντων. Γιάνναρη, Ἔσματα Κρητικά, 168, ἀριθ. 208, Ἄρισ. Κριάρι, Συλλογὴ Κρητικῶν Ἀσμάτων, 330. Ὁ συσχετισμὸς τοῦ ᾄσματος μὲ τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μ. Κάστρου ἐγένετο πρῶτον, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὑπὸ Γ. Σήφακα, Ε.Ε.Κ.Σ., Α', 260-261, ἀλλ' οὗτος δὲν ἀνεγνώρισεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ προδότη Μπαρότση, συσχετίσας τοῦτο μὲ τὸν Μοροζίνη.

‘Ο Hammer⁵⁰:

«Durch Überläufer war der Grosswesir aufmerksam gemacht worden, dass, wenn an den beiden Enden der Seemauern Stuckbette gegen das Meer ausgeführt würden, das Einlaufen der Schiffe mit Truppen und Vorrath ungemein erschwert wäre. Demnach befahl der Grosswesir die Errichtung von Stuckbetten gegen das Meer, sowohl auf dem östlichen Ende des Seewalles gegenüber des Bollwerkes Sabionera, als auf dem Westende, gegenüber des Bollwerkes von S. Andrea. Hier machte der sandige Boden, vor Sabionera der felsige unmöglich, sich in die Erde zu graben⁵¹, es wurden also mit Faschinen und Schanzkörben hier und dort zwei Stuckbette, oder vielmehr Bollwerke ausgeführt, um von beiden Seiten die einlaufenden Schiffe bestreichen zu können».

«... Durch den venetianischen Ingenieur Barozzi, welcher, seitdem er als Verräther auf Kaulia übergelaufen, eine türkische Pension genoss, ...»

‘Ο Bigge⁵²:

«Am schwächsten waren die am Meeresufer gelegenen Halb-bastionne Sabionera und San Andrea. Da ihre Facen vom Meere her gar nicht und von der anderen Seite nur unvollkommen flankirt werden konnten, so brauchte sich der Angreifer gegen sie nur nach vorne zu sichern. Sie besaßen aber eine besondere Wichtigkeit, denn sie waren zur Deckung der beiden Häfen bestimmt; ihr Fall hätte also den Vertheidiger vom Meere, seiner einzigen Verbindungslinie mit der Heimath, abgesperrt. Diese Verhältnisse erkannte der Grossvezir im Laufe der Belagerung. Er richtete daher vom Frühjahr 1668 ab seinen Angriff ausschliesslich gegen Sabionera und San Andrea».

⁵⁰) Hammer, 623 (α' χωρίον), 695 (β' χωρίον). Πηγαι του Hammer εις το πρωτον χωριον ειναι ισως ο Rasit (Raschid) και ο Brusoni, εις το δευτερον, αφορων εις την μετα την πωσιν του Χάνδακος προδοτι ην δρασιν του Μπαρότσι, η Kindsberg's Bericht.

⁵¹) ‘Ο Hammer αντιστρέφει εκ λάθους το άμυωδες της Sabionera με το βραχωδες του ‘Αγ. ‘Ανδρέου.

⁵²) Bigge, 121. Κυρια πηγη του Bigge ειναι ο J. B. Scheithar (Novissima Praxis Militaris, Braunschweig 1672), επίσης αυτόπτης μάρτυς των γεγονότων. ‘Ο τας «παραλλήλους» διδάξας εις τον έχθρον ένετος μηχανικός (βλ. σ. 23) πολυ πιθανόν να ητο, ως πιστεύει και ο Pavanello, αυτός ο Μπαρότσις.

‘Ο P a v a n e l l o ⁵³:

«*Appunto in quel tempo un (tale . . . tale . . .), un ingegnere Barozzi, (non patrizio e bene dirlo subito, per evitare equivoci), rinnegata la fede, la famiglia e la patria, portarono l'aiuto del loro ingegno e della loro opera al nemico . . . .*

Era il Barozzi esperto nelle costruzioni militari, disegnatore esatto, intelligente e provveduto di un certo acume strategico.

*Nato e cresciuto in Candia conosceva l'antica opera del Sammicheli e le nuove aggiunte, come un villaggiano i sentieri delle sue montagne. Arrivato al campo turco anzitutto incidere su pietra molle una minuziosa pianta della città per il Gran Visir, poscia lo consigliava a dirigere i suoi assalti contro i bastioni di S. Andrea e di Sabionera. Erano queste le parti più deboli della fortezza . . . .» (ἐν συνεχείᾳ παραθέτει τὸ χωρίον ἐκ τοῦ Bigge, 121). Ἀντλῶν ἐκ τῆς Kindsberg's Bericht παρὶ Hammer (ἀλλὰ ποῦ αὕτη;) ἀναφέρει, ὅτι ὡς ἀμοιβὴν διὰ τὴν προδοσίαν του ἔλαβε «*una grossa pensione di 3.000 talleri, investita nelle terre pubbliche dell'isola*».*

* * *

Μὲ βάσιν τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα στοιχεῖα τῶν πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων δύναται ὡς ἀκολούθως νὰ συντεθῇ ἡ ὅλη ἱστορία τῆς προδοσίας τοῦ Μπαρότση, ἐντασσομένη εἰς τὸ γενικώτερον ἱστορικὸν πλαίσιον, τοῦ ὁποίου τὰ καθέκαστα παρέχουν κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ μνημονευθεῖσαι πηγὰὶ καὶ βοηθήματα.

Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ φρουρίου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1667 ἐστρέφοντο κυρίως κατὰ τῆς ΝΔ πλευρᾶς αὐτοῦ, μάλιστα κατὰ τῶν προμαχόνων Παντοκράτορος, Βηθλεὲμ καὶ Μαρτινέγκου⁵⁴. Τὰ δύο πρὸς τὴν θάλασσαν ἄκρα, οἱ προμαχῶνες τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου καὶ τῆς Σαμπιονέρας, μέχρι τότε δὲν εἶχον ὑποστῆ συστηματικὴν ἐπίθεσιν καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους, βραχώδους ἢ ἀμμώδους, τῆς περιοχῆς των⁵⁵. Αἴφνης ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1668, ἄνευ φανεροῦ

⁵³) Διὰ τὸ πρῶτον χωρίον ὁ Pavanello δίδει ὡς πηγὴν: Archiv. di Stato, Dispacci dei Balivi agl' Inquisitori. Τὴν πληροφορίαν περὶ τῆς χαράξεως ἐπὶ λίθου ἐπαναλαμβάνει ὁ P. κατωτέρω (gl' imponeva d' incidere tosto il modello di Chiamaniz sopra una pietra come aveva fatto per quello di Candia) ἀντλῶν ἐκ τοῦ Archivio di Stato-Senato Costantinopoli.

⁵⁴) Marquis de Ville, III Part, 196, Bigge, 154, Werdmüller, 34.

⁵⁵) Valiero II, 305, Hammer, 623.

ἀποχωρῶντος λόγου, ἡ προσοχή τῶν Τούρκων ἐστράφη πρὸς τὰ δύο τελευταῖα σημεῖα καὶ αἱ ἐπιθέσεις τῆς νοτίας περιοχῆς ἠτόνησαν. Πρὸς τὸ Λαζαρέτο ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ πύργου⁵⁶. «Παράλληλοι» ἤρχισαν νὰ κατασκευάζονται πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ὀχυρωματικά τινὰ ἔργα καὶ ἡ ἀναχρησιμοποίησις παλαιοῦ τινὸς πυροβολοστασίου ἀπεκάλυψαν τὰς προθέσεις τῶν πολιορκούντων: νὰ ἐλέγχουν δηλαδὴ τὰς εἰσόδους τοῦ λιμενίσκου Δερματᾶ καὶ τοῦ κεντρικοῦ λιμένος τοῦ φρουρίου⁵⁷. Αἱ προθέσεις τῶν Τούρκων ἀπεσαφηνίσθησαν καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις των ὑπὸ αὐτομόλου τινὸς Τούρκου, ὅστις μετέδωκε «des nouvelles fort particulières»⁵⁸ ἐπὶ τῆς νέας ἐπιθέσεως.

Ἡ ἀπότομος μεταβολὴ τῆς τακτικῆς ὠφείλετο—καὶ τοῦτο ἐπληροφρορήθησαν ἐνωρὶς οἱ πολιορκούμενοι—εἰς αὐτομόλους, οἱ ὅποιοι ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν τοῦ Μ. Βεζύρου ἐπὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν δύο ἀκροαίων σημείων⁵⁹. Ἦτο φανερὸν ὅτι οἱ κατευθύνοντες αὐτόμολοι ἦσαν καθ' ὅλα γινώσται τῶν τεχνικῶν μυστικῶν τῆς ἐνετικῆς ἀμύνης. Αἱ κύριαί πηγαὶ συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι εἰς ὑπῆρξεν ὁ κύριος καταδότης εἰς τὸν ὅποιον ὠφείλετο ἡ μοιραία μεταβολὴ τῆς τακτικῆς τῆς ἐπιθέσεως. Τοῦτον ῥητῶς κατονομαῖζον ὁ Μπουνιαλῆς, ὁ Valiero καὶ τὰ ἔγγραφα τὰ ὅποια ἔχει ὑπ' ὄψει ὁ Pavanello, ὁ δὲ Hammer, ὁμιλῶν περὶ τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μ. Κάστρου δράσεως τοῦ Μπαρότση, προσθέτει ὅτι ἀπελάμβανεν ἐπιχορηγήσεως ὡς προδότης τοῦ Χίνδακος. Ὁ «soldat de la Place» τῶν Ἀπομνημονευμάτων εἶναι βεβαίως ὁ Μπαρότσης (σολτάδο τὸν χαρακτηρίζει καὶ ὁ Μπουνιαλῆς)⁶⁰.

Ἐκ τούτων ἀσφαλῶς συνάγεται ὅτι ὁ Μπαρότσης ἦτο μετὰ τῶν αὐτομόλων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1668 καθωδήγουν τὴν νέαν τουρκικὴν τακτικὴν καὶ ἴσως καὶ τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπιθέσεως, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ὀλίγους μῆνας ἀργότερον. Ἡ ιδιότης του ὡς στρατιωτικοῦ μηχανικοῦ⁶¹ τὸν καθίστα ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνον. Ἐγνώριζε καὶ κατενόει τὰ μηχανικὰ ἔργα ἀμύνης, ἦτο ἀκριβῆς σχεδιαστὴς καὶ ἀναμφισβητήτως εἶχε στρατηγικὴν ἰδιοφυΐαν καὶ παρηκολούθει ὡς εἰδικὸς συνομιλίας ἀνωτέρων ἐπιτελῶν. Ἴσως ὁ φθόνος καὶ ἡ

⁵⁶) Marquis de Ville, II Part, 17.

⁵⁷) A. u. t. 18-19, III Part, 197, Hammer, 623, Bigge, 121.

⁵⁸) Marquis de Ville, II Part, 24.

⁵⁹) Hammer, 623, Bigge, 122: Diese Verhältnisse erkaunte der Grossvezir im Laufe der Belagerung.

⁶⁰) Πβλ. τὰς ἀνωτέρω παρατεθείσας πηγάς.

⁶¹) Hammer, 695. Πβλ. Pavanello, τὸ ὡς πηγὴ παρατεθὲν χωρίον. Ὁ Μπουνιαλῆς ἀναφέρει (476, στ. 14) ὅτι σολτάδος καὶ σὰ δουλευτῆς δὲν ἐκρίνετο ἱκανὸς διὰ προδοσίαν.

πλεονεξία τὸν ὤψθουν πρὸς προδοτικὴν δρασίαν, διότι, παρὰ τὴν ἀξίαν τὴν ὁποίαν προσέδιδεν εἰς ἑαυτὸν, παρέμενεν ὡς ἀπλοῦς σολιάδος εἰς τὸ στράτευμα.

Ἐκ τούτου ὁ κύριος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον οἱ Τούρκοι δὲν εἶχον ἐπιτεθῆ συστηματικῶς κατὰ τῶν ἀκραιῶν σημείων, εἶναι ὅτι δὲν προσφέρετο τὸ ἔδαφος: τὸ ἀμμῶδες καὶ τὸ βραχῶδες τῶν δύο περιοχῶν ἐδυσχέραινε τὴν ἀνόρυξιν τάφρων καὶ ὑπονόμων καὶ τὴν ἀνίδρυσιν κινονιοστασιῶν· τὸ χθαμαλὸν καὶ ἐπίπεδον τοῦ ἔδαφους καθίστα ἀδύνατον ἄνευ σημαντικῶν τεχνικῶν ἔργων τὴν διεξαγωγὴν ἐπιθέσεως ἀπὸ δεσποζόντων σημείων⁶². Ἐξ ἄλλου ἐφοβοῦντο ἰδιαιτέρως ἐπὶ ἐνὸς τόσον δυσμενοῦς δι' αὐτοὺς ἔδ' ἴρους τὴν δρασίαν τῶν ἐνετικῶν ὑπονόμων⁶³. Φαίνεται μάλιστα ὅτι δὲν εἶχον ἐκτιμήσει δεόντως τὰ προσόντα μιᾶς τοιαύτης ἐπιθέσεως, ἡ ὁποία θὰ ἀπέκοπτε τὴν μόνην ὁδὸν ἀνεφοδιασμοῦ τῶν Ἐνετῶν, τὴν διὰ θαλάσσης, καὶ ἡ ὁποία θὰ ἐξέθετε μόνον κατὰ τὸ ἐν πλευρὸν τοὺς ἐπιτιθεμένους, δηλαδή ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ξηρῆς, ὅπου οἱ προμαχῶνες.

Ἐκ τούτου ὁ «κακόγνωμος» Μπαρότσης ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἐκείνος, ὁ ὁποῖος, ὅπως λέγει ὁ Μπουνιαλῆς, «τὴ στράτα εἶχε δείξει ἀπὸ ἴκουσε, ἀληθινὰ τὸν νοῦν τὸς εἶχε ἀνοίξει»· διέλυσε τὰς πλάνας των καὶ ἐδίδαξε τὰ πλεονεκτήματα τῆς πρὸς τὰ ἄκρα ἐπιθέσεως: οἱ ἐπιτιθέμενοι δὲν εἶχον νὰ φοβοῦνται τὰς ὑπονόμους, διότι ἡ ἀνόρυξις των ἦτο δύσκολος εἰς βραχῶδες ἔδαφος καὶ σχεδὸν ἀδύνατος εἰς τὴν ἄμμον, ὅπου ἀνέβλυζε τὸ θαλάσσιον ὕδωρ⁶⁴· αἱ βολαί, πίπτουσαι ἐπὶ τῆς ἄμμου, δὲν ἦσαν ἐπικίνδυνοι ὡς δυσκόλως ἐκρηγνύμεναι⁶⁵· αἱ τεχνικαὶ δυσκολίαι ἐκ τῆς διαφορῆς τοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἔδ' ἴρους θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπερνηκηθοῦν ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τεχνικῶν ἔργων. Ὁ Μπαρότσης ἀπεκάλυπεν ὠρισμένας ἀδυναμίας τοῦ ἀμυντικοῦ συστήματος τῶν Ἐνετῶν κατὰ τοὺς δύο προμαχῶνας, ὅπως π.χ. ὅτι δὲν εἶχον προπαρασκευασθῆ ἰσχυραὶ *ritirate* (γραμμαὶ ὀπισθοχωρήσεως) καὶ ὅτι ἡ ἐπιάνδρωσις ἦτο πλημμελής⁶⁶. Ὁ Ravanello μάλιστα διηγεῖται ὅτι ἐχάρταξε ἐπὶ μαλακοῦ λίθου λεπτομερὲς σχέδιον τῆς πόλεως διὰ νὰ κατατοπίσῃ τὸν Μ. Βεζύρη.

Αἱ προετοιμασίαι τῶν Τούρκων ἐπροχώρησαν ῥαγδαίως: αἱ ἀπέ-

⁶²) Hammer, 623. Πβλ. καὶ ὑποσ. 51.

⁶³) Valiero II, 306.

⁶⁴) Λύτ. II, 305.

⁶⁵) Μπουνιαλῆς, 475, στ. 17-18.

Κι' ἀπὸ τὴν Ἄμμον ἂν ἔλθουνε . . .

ἴσαις κι' ἂ ρίξουν λουμπαρδαῖς, δὲν ἠμπορὰ τοῦ δώσου

⁶⁶) Πβλ. Μπουνιαλῆς, 475, στ. 25 κ.έξ.

ναντι τῶν προμαχῶνων κανονιοστοιχίαι ἠϋξήθησαν σημαντικῶς· ἔπληττον καὶ προεκάλουν ῥήγματα τόσον εἰς τοὺς προμαχῶνας, ὅσον καὶ εἰς τὰ τεῖχη τοῦ λιμένος⁶⁷. Σπουδαῖα τεχνικὰ ἔργα ἔγιναν, διὰ νὰ ὑπερνηκηθοῦν αἱ ἐκ τοῦ ἐδάφους δυσχέρειαι : ἐπιχωματώσεις μεγάλης κλίμακος, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀνόρυξις τάφρων προσπελάσεως⁶⁸, ἰσχυρὰ λίθινα βάρθρα, διὰ νὰ στηρίξουν τὰ κανονιοστάσια, σχετικῶς ἰσχυροὶ πύργοι ὑψώθησαν παρὰ τὴν θάλασσαν ἀπέναντι τῶν δύο ἄκρων, ὥστε ἐκ τούτων τὰ πυροβόλα νὰ δύνανται νὰ προξενοῦν ζημίας καὶ ἐπὶ τῶν προμαχῶνων καὶ ἐπὶ τῆς περιοχῆς τῶν λιμένων⁶⁹. Εἰς ἀντιπερισπασμὸν οἱ Ἑνετοὶ ἐνίσχυνον τὴν ὀχύρωσιν τῶν ἄκρων : ὁ μικρὸς πύργος Priuli ἐπροστάτευσε καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς θαλάσσης τὴν προσπέλασιν πρὸς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν⁷⁰, γραμμαὶ ὀπισθοχωρήσεως καὶ διαπλατύνσεις πρὸς ὑποδοχὴν ἀντιπυροβολοστοιχιῶν κατεσκευάσθησαν⁷¹.

Κατὰ τὴν προπαρασκευαστικὴν ταύτην περίοδον οἱ Ἑνετοὶ ἔχανον καθημερινῶς ἔδαφος : οἱ λιμένες ἔγιναν δυσπρόσιτοι⁷², ῥήγματα κατὰ τοὺς προμαχῶνας προεκλήθησαν⁷³, ἤδη τὸν Μάρτιον τὸ προπύργιον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου εἶχε περιέλθει εἰς *fort pitoyable état*⁷⁴ καὶ ὀλίγον κατόπιν οἱ πολιορκηταὶ ἐπροχώρησαν μέχρις αὐτοῦ τοῦ προμαχῶνος καταστρέψαντες καὶ τὸν πύργον Priuli⁷⁵ καὶ ἐλέγχοντες ἀπολύτως τὴν ἔξω τοῦ προμαχῶνος τῆς Σαμπιονέρας περιοχὴν⁷⁶.

Περίοδος ὑφέσεως προηγήθη τῆς ἐπιθέσεως, ἣτις ἐξεδηλώθη τὴν 11ην Ἰουνίου⁷⁷. Μία τῶν πρώτων βολῶν ἔπληξε τὸν Γενικὸν Προβλεπτὴν Bernardo N a n i, ὅστις καὶ ὑπέκυψε τὴν 22αν Ἰουνίου, μίαν ἡμέραν μετὰ τὴν ἀφίξιν εἰς τὴν πόλιν τοῦ εἰς ἀναπλήρωσίν του κληθέντος Catterino Cornaro καὶ τοῦ Saint André Monthrun,

⁶⁷) Marquis de Ville, II Part, 39, 40, 42, 45, 48 κ.ά.

⁶⁸) Valiero II, 312-313, Marquis de Ville, III Part, 198, Bigge, 155.

⁶⁹) Διὰ τὸν Cavaliere τοῦ S. Andrea: Marquis de Ville, II Part, 50, 79. Bigge, 155. Διὰ τὸν Cavaliere τῆς Sabbionera: Marquis de Ville, III Part, 210. Πβλ. Hammer, 623.

⁷⁰) Marquis de Ville, III Part, 198.

⁷¹) Αὐτ., II Part, 134, III Part, 204.

⁷²) Αὐτ. III Part, 211.

⁷³) Αὐτ. III Part, 202, 204 (τοῦ S. Andrea), 208 (τῆς Sabbionera). Valiero II, 307.

⁷⁴) Marquis de Ville, II Part, 65.

⁷⁵) Αὐτ. III Part, 205, Valiero II, 307.

⁷⁶) Marquis de Ville, III Part, 211.

⁷⁷) Hammer, 625.

διαδόχου τοῦ *Marquis de Ville*⁷⁸. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ ἐπίθεσις ἐμαίνετο καὶ ἡ ἄφιξις τῶν δύο ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐτόνωσε τὸ ἠθικὸν τῶν ἀμυνομένων καὶ οὐσιαστικῶς ἔσωσε τὴν πόλιν⁷⁹. Ἡ στενὴ συνεργασία τούτων συνετέλει εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν τελεσφορωτέρων μέσων ἀμύνης· ἀμφοτέρωι ἐπεσκέπτοντο τὰς ὀχυρώσεις καὶ συνεζήτουν ἐπὶ τόπου, προῖον δὲ τῆς συνεργασίας ταύτης ἦσαν ἀναμφιβόλως αἱ μακροσκελεῖς ἐκθέσεις περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ φρουρίου, τὰς ὁποίας ὁ *Montbrun* ἀπέστειλεν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας⁸⁰. Ὁ Μπουνιαλῆς ἐπομένως ἀποδίδει πραγματικὰ γεγονότα ὁμιλῶν περὶ συνομιλιῶν τοῦ Κατερίνη καὶ τοῦ Μουσοῦ Ἄντρέα⁸¹. Ἄν ἴσως ἐπλανήθη ἢ ἀπέδωκε μᾶλλον διαδεδομένην φήμην⁸², διηγούμενος ὅτι ὁ Μπαρότσης παρηκολούθησε συνομιλίαν τούτων καὶ κατόπιν αὐτομολήσας ἀνεδείχθη προδότης, ἐνῶ ἀπὸ τὰ προεκτεθέντα φαίνεται μᾶλλον ὅτι οὗτος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους εἶχε κατευθύνει τὴν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων, τοῦτο δυνατὸν νὰ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ προδοσία συνεσχετίσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ μὲ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπιθέσεως καὶ οὐχὶ μὲ τὴν προπαρασκευὴν ταύτης⁸³.

⁷⁸) *Valiero II*, 312, *Hammer*, 625 (ἀντλῶν ἐκ τοῦ *Brusoni* καὶ *Rasit*). Ἐσφαλμένως ὁ *Bigge*, 157, ἀναφέρει ὡς ἡμερομηνίαν τοῦ θανάτου τὴν 22αν Ἰουλίου, παρασυρθεὶς προφανῶς ἐξ ὅσων εἰς *Marquis de Ville*, περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀφίξεως εἰς Χάνδακα τοῦ *Cattarin Cornaro* ἀνακριβῶς γράφονται (*III Part*, 179: *il arriva dans Candie au mois de Juillet*). Ἡ ἄφιξις τούτου ἐγένετο δύο μῆνας ἀκριβῶς καὶ οὐχὶ δύο καὶ ἡμισυ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ *Marquis de Ville*.

⁷⁹) Μπουνιαλῆς, 474, *Valiero II*, 313, *Marquis de Ville*, *III Part*, 179, *Bigge*, 157. Ἡ ὄλη δρᾶσις τοῦ *Cattarin Cornaro* ὑπῆρξεν ἡρωϊκωτάτη καὶ ἡρωϊκὸς ὑπῆρξεν ὁ θάνατός του (1 Μαΐου 1669) περὶ τοῦ ὁποίου βλ. Μπουνιαλῆ, 511 στ. 17 καὶ εἰς τὴν τραγωδίαν *Ζήνων* (*Κ. Σάθα*, *Κρητικὸν Θέατρον*, Βενετία 1878, σ. 4 στ. 35 κ.έξ).

⁸⁰) *Valiero II*, 316.

⁸¹) Βλ. τὸ ὡς πηγὴν παρατεθὲν χωρίον.

⁸²) Παντοειδεῖς φῆμαι διεδίδοντο ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀκόμη καὶ εἰς βάρους τῶν ἀνωτέρων στρατιωτικῶν. Καὶ τὰς φήμας ταύτας ἐνίσχυεν ἡ μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν διχόνοια. Ὁ *Werdmüller* παρεπονεῖτο διὰ τὰ ἐναντίον του περὶ προδοσίας διαδιδόμενα (*Werdmüller*, 34) καὶ περὶ τοῦ Μοροζίνη εἶχε διαδοθῆ ἡ φήμη ὅτι εὕρισκετο εἰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ τούρκου ἀρχιστρατήγου εἰς βάρους τοῦ *Marquis de Ville* (*Marquis de Ville*, *III Part*, 199). Εἰς τοιαύτας ἀορίστους φήμας ἐβασίσθη ἡ κατὰ τοῦ Μοροζίνη ἐπίθεσις ἐν Ἐνετίαις μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος (*Daru*, 100). Ἡ παρὰ Ἀθ. Ὑψηλάντη, *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, Κωνσταντινούπολις 1870, σελ. 162, μυθώδης διήγησις περὶ τῆς ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος ἔχει βάσιν ἀναλόγους φήμας.

⁸³) Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἐντελῶς ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὁ Μπαρότσης ἠὲτομολήσεν μόνον μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπιθέσεως καὶ ὅτι προηγουμένως εὕρισκετο εἰς μυστικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν ἐχθρόν.

Ἡ ἐπίθεσις, διαρκέσασα ἄνευ διακοπῆς καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅταν ἤδη αἱ γραμμαὶ προσπελάσεως καὶ αἱ ὑπόνομοι εἶχον πλημμυρίσει ἐκ τῶν βροχῶν, καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενονον ἔτος μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Χάνδακος, ἦτο λυσσώδης, ἀλλὰ λυσσωδεστέρα ὑπῆρξεν ἢ ἄμυνα καὶ εἰς ταύτην—ἐνισχυομένην ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1668 δι' ἀλλεπαλλήλων βοηθειῶν, κυρίως γαλλικῶν⁸⁴— ὠφείλετο ἢ πέραν τοῦ ἔτους ἀπὸ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἐπιθέσεως, δηλαδή τῶν ἀμέσων συνεπειῶν τῆς προδοσίας, ἀντοχῇ τοῦ φρουρίου. Ἄλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς φάσεις τοῦ λυσσώδους τούτου ἀγῶνος. Τὰ προεκτεθέντα εἶναι ἄρκετὰ διὰ νὰ καταδείξουν τὸ μέγεθος τῆς προδοσίας τοῦ Μπαρότση. Ὡς λέγει ὁ Pavanello: *Certo se il Gran Visir avesse continuato a dirigere le sue artiglierie contro Panegrà e Bellem, questi bastioni, più forti di assai, avrebbero resistito più a lungo, ed il Morosini non sarebbe stato costretto ad affrettarvisi con l'incensurabile, anzi lodevole scopo di conchiudere dei patti onorevoli per la patria e per sè, a costo anche di farsi smentire dal Senato, di essere accusato di tradimento, di macchiare la sua gloria. Tale fu l'opera del Barozzi sotto Candia.*

Ἡ ἀμοιβὴ τῆς προδοσίας τὴν ὁποίαν παρὰ τῶν Τούρκων ἔλαβε, περὶ τῆς ὁποίας ἀμέσως κατωτέρω, ἢ ἐξέχουσα θέσις τούτου καὶ εἰς τὰς μελλοντικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων, οἱ τιμητικοὶ τίτλοι καὶ διακρίσεις οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰ περὶ αὐτοῦ τουρκικὰ ἔγγραφα καὶ ἀντιθέτως αἱ κατὰ τούτου ὕβρεις Ἑλλήνων καὶ Ἐνετῶν καὶ ἡ συστηματικὴ δίωξις του ἐκ μέρους τῶν τελευταίων, χαρακτηρίζουν ἀκόμη καλύτερον τὴν προδοσίαν. Ὁ Μπουνιαλῆς τὸν ἀποκαλεῖ ἐπίβουλον Ἰούδα, Ἑβραῖο, ἄπιστο, ἀλλοίθωρο, κακόγνωμο, πλάνο καὶ ἀλόπητον, ὁ Valiero, *sciagurato* (ἀπαίσιον) καὶ τὸ δημῶδες ἄσμα ἐκφράζει τὴν «ἀμάχη καὶ κακιὰ τοῦ σκύλλου τοῦ προδότη».

* * *

Ἄλλὰ ποῖος ὁ Μπαρότσης οὗτος; Ὁ Μπουνιαλῆς ἀναφέρει ὅτι ἦτο ἀπὸ τῆ γενιὰ Μπαρότση, δηλαδή ἀπὸ τὴν γνωστὴν οἰκογένειαν Barozzi, τῆς ὁποίας κλάδους εὐρίσκομεν κατεσπαρμένους εἰς διάφορα μέρη τῆς δυτικῆς⁸⁵ Κρήτης καὶ εἰς τὸ Μ. Κάστρο. Ὁ Valiero καὶ αἱ

⁸⁴) Βλ. Σ τ. Σ π α ν ά κ η, Ἐπόμνημα τοῦ Μοροζίνι πρὸς τὸ Λουδοβίκο XIV, «Κρητικά Χρονικά» Α', 74 κ.έξ.

⁸⁵) Εἰς τὴν δυτικὴν Κρήτην, καὶ ἀκριβέστερον εἰς τὴν κατανεμηθεῖσαν εἰς φέουδα τὸ 1252 διὰ τοὺς ἀποικήσαντας τότε εὐγενεῖς Ἐνετοὺς περιοχὴν, ἐγκατεστάθη ὁ πρῶτος Barozzi, Andrea καλούμενος, ἐκ τῆς συνοικίας Santo Moysse τῆς Βενετίας, λαβὼν δύο καβαλλαρίας (βλ. Γ ε ω ρ. Σ ή φ α κ α, Παραχώρησις τοῦ διαμερίσματος τῶν Χανίων κλπ. [1252], Ἀθῆναι 1940, σ. 26), ἀναμφιβόλως

πηγαί τοῦ Ravanello συμφωνοῦν εἰς τοῦτο, ἀλλὰ τονίζουν ὅτι δὲν ἦτο πατρίκιος (βλ. τὰς παρατεθείσας πηγάς). Ἡ οἰκογένεια Μπαρότση τοῦ Κάστρου ἀπετέλει προφανῶς κλάδον τῆς ἐν τῇ δυτικῇ Κρήτῃ ἐγκατεστημένης οἰκογενείας καὶ δὲν φαίνεται νὰ εἶχε φέουδον εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ Χάνδακος⁸⁸. Οἱ Barozzi τοῦ Κάστρου ἀναφέρονται ὡς ἀπλοῖ

δὲ εἶχε κατοικίαν ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Χανίων. Ἐκ τούτου κατήγοντο οἱ Barozzi τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰ ἔγγραφα ὡς διαμένοντας ἐν Χανίοις· πβλ. E. v. a. T. e. a, Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630, «Atti del R. Istituto Veneto» LXXII σ. 1429, Μπουνιαλῆς 173, στ. 24. Εἰς ἐκ τῶν τελευταίων γόνων τῆς οἰκογενείας ταύτης ὁ Luca Barozzi ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰς τοπικὰς ἀρχὰς τῶν Χανίων καὶ μετ' ἄλλων πέντε ἐξωρίσθη, ἐπανελθὼν μόνον κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς τουρκικῆς κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείας [1645]· πβλ. Εἰσαγωγὴν Ἁγαθ. Ξηρουχάκη εἰς τὸν Κρητικὸν Πόλεμον σ. 54-60, ὅπου οὗτος ὑποπτεύεται προδοσίαν τῶν εὐγενῶν τούτων, συντελέσασαν εἰς τὴν κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν. Τὸ κυρίως γνωστὸν ὡς φέουδον Barozzi, ἦτο τὸ κατὰ τὴν περιοχὴν Ἀργυρουπόλεως, Μυριοκεφάλων, Ἁγίου Κωνσταντίνου, Ρουστίκων. Ἐν Ἀργυρουπόλει μέχρι σήμερον ἀκούεται συνοικία «Μπαροτσανά», ὅπου καὶ ἡ ἐκκλησία Παναγία τοῦ Μπαρότση (Gerola M.V. II, ταν. 6). Τὸ χωρίον Mirochifala, ἀνήκον κατὰ ἔγγραφον τοῦ 1397 (Noiret, Documents inédits κλπ., Paris 1892, σ. 88) εἰς τὸν εὐγενῆ ser Andrea Baroci, παρέχεται ἵνα ἀγορασθῇ ὡς φέουδον εἰς Κρήτας προδότης. Τὸ μέγαρον τῶν Barozzi διωσόζετο μέχρις ἐσχάτων ἐντὸς τοῦ χ. Ἁγ. Κωνσταντίνου, ἀλλὰ ἡ πρόσοψις του κατεδαφίσθη κατὰ τὴν Κατοχὴν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν (πβλ. Gerola, αὐτ. III, 275, εἰκ. 176). Σώζεται μέχρι σήμερον εἰς τὴν γραφικὴν τοποθεσίαν «Μπουτσουνάρια» Ρουστίκων μεγαλοπρεπῆς κρήνη μετὰ πολλῶν λαξευτῶν ἐδωλίων μὲ ἐπιγραφὴν τοῦ Φραγκίσκου Μπαρότση 1509 (Pashley, Travels in Crete I, 97, Gerola, αὐτ. IV, 367 καὶ 61 εἰκ. 37). Εἰς ταῦτα ἀναφέρεται ὁ Μπουνιαλῆς γράφων (236, στ. 29-30):

*Καὶ τοῦ Μπαρότση τὰ χωριά τὸν Ἁγιον Κωνσταντῖνον
καὶ ταῖς Βειζίλαις τὰ νερὰ καὶ τὸ πρὸβόλι ἐκεῖνο.*

Τὸ ὑπὸ Belon (Observations etc., Paris 1588) ἀναφερόμενον χωρίον τοῦ εὐγενοῦς Ἰωάννου Ἀντωνίου Μπαρότση πλησίον τῆς Χώρας τῶν Σφακίων (βλ. παρὰ Ξανθοῦδίδου, Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ, Ἀθῆναι 1939, 144) ἀνῆκε προφανῶς εἰς τὴν αὐτὴν γειτονικὴν πρὸς τὰ Σφακιά περιοχὴν (ἴσως μὲ τὸ χ. Μυριοκέφαλα).

Barozzi ἀναφέρονται διάφοροι τιτλοῦχοι ἐν Ρεθύμνῃ (Ξηρουχάκη, Βενετοκρατουμένη Ἀνατολή κλπ., Ἀθῆναι 1934, 125, 148 καὶ 154. E. Gerland, Histoire de la Noblesse Cretoise, Paris 1907, 140: Luca Barozzo, consiglier. Ὁ Μπουνιαλῆς (585, στ. 25 κ.έξ.) συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν δέκα εὐγενῶν οἰκογενειῶν τῆς Ρεθύμνης. Εἰς ἔγγραφον τοῦ 1407 (Noiret, αὐτ. 184) εἰς Marin Barozzi, citadin nostro in distretto Rethemo, παρίσταται ὡς ἔχων διαφορὰς μετὰ τοῦ Alexi Christiani.

⁸⁸) Ἴσως δὲν εἶναι συμπτωματικόν, ὅτι ὁ πρῶτος ἀποικὸς καὶ ἄλλοι τῆς δυτικῆς Κρήτης φέρουσι τὸ ὄνομα Andrea, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ προδότη τοῦ Μ. Κάστρου.

cittadini⁸⁷, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται τινὲς τούτων νὰ διετήρουν τὴν εὐγένειάν των. Μέρος τούτων εἶχεν ἐξελληνισθῆ καὶ ἀσπασθῆ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα⁸⁸, ὑπῆρχε δὲ ἐν Χάνδακι ναὸς ὀρθόδοξος Παναγίας Μπαροτσανῆς⁸⁹. Ἐκ τῶν ἐξελληνισθέντων καὶ ὀρθοδόξων τούτων Μπαρότση προῆλθον οἱ καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁμώνυμοι⁹⁰, τῶν ὁποίων μέχρι σήμερον σώζονται ἀπόγονοι (λ.χ. εἰς τὰ χ. Βενὶ καὶ Ἀγρίδια Μυλοποτάμου καὶ μέχρι πρό τιнос εἰς τὴν πόλιν τῆς Ῥεθύμνης καὶ ἐν τῷ χ. Λουτράκι περιοχῆς Χάνδακος).

Εἰς τοὺς cittadini ἀνῆκεν ἀσφαλῶς ὁ ἀπλοῦς σολντάτος μηχανικὸς Μπαρότσης. Ἀλλὰ ἦτο ἐκ τῶν ὀρθοδόξων; Ὁ Μπουνιαλῆς μένεα πνέων κατὰ τοῦ προδότου ἔγραφε περὶ αὐτοῦ ὡς εἶδομεν (476, 17-18):

*Φράγκικα δὲν ἐπίστευγε, δὲν ἦτονε Ρωμαῖος,
μόνο γιὰτ' εἶχε βάπτισμα, μὰ πέονα σὰν Ἑβραῖος.*

Ἐκ τούτων θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συναγάγῃ τις ὅτι εἶχε δεχθῆ τὸ ὀρθόδοξον βάπτισμα⁹¹. Ἐν τούτοις θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, ὅτι κατὰ τὴν ταφὴν του ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέστησαν ὁ λατῖνος Ἐπίσκοπος καὶ φράγκοι μοναχοὶ καὶ τοῦτο καθιστᾷ πιθανώτερον ὅτι ἦτο ἐκ τῶν

⁸⁷) Μεταξὺ τῶν cittadini οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος ἔφυγον εἰς Κέρκυραν ἀναγράφεται οἰκογένεια Barozzi: βλ. Σ. Θεοτόκη, Κατάλογος τῶν Κρητικῶν οἰκῶν Κερκύρας, «Ν. Ἑλληνομνήμων» τ. 10ος, 453. Ἐγκαταλειφθεῖσα οἰκία κατὰ τὴν συνοικίαν «Κερὰ Φανερωμένη» τοῦ Χάνδακος τοῦ ἀναχωρήσαντος κατὰ τὴν ἄλωσιν mastori Kostantin Baroci (Γ.Α.Η., Κῶδ. Ἀφιερωμάτων, σ. 53) ἀφιερῶται ὑπὸ τινος τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Κιοπρουλῆ.

⁸⁸) Διὰ τὰς ἐξελληνισθείσας καὶ ἀσπασθείσας τὸ ὀρθόδοξον δόγμα ἐνετικᾶς οἰκογενείας πβλ. Ξανθοῦδίδου, αὐτ. 127 καὶ Π. Ρεδιάδου, ἐν ΕΕΚΣ Α', 66).

⁸⁹) Gerola, Topografia delle Chiese d. Città di Candia, «Bessarione» 34, σ. 18 καὶ 32 τοῦ estratto. Ἡ Παναγία φαίνεται ὅτι ἦτο προστάτις τῆς οἰκογενείας πβλ. τὴν ἐν Ἀργυρουπόλει ἐπίσης ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἡ Μπαροτσανὴ παρεχωρήθη εἰς τοὺς Καπουτσίνους «alla condizione che essa non appartenesse al rito greco, e poiche viceversa sappiamo che la chiesuola era officiata da scismatici...» (βλ. Gerola, I Francescani in Creta, «Collectanea Franciscana», Assisii, II [1937], 322. Σήμερον δὲν σώζεται ἡ ἐκκλησία ἱκανῶς ὅμως διατηρεῖται τὸ συναφὲς πρὸς αὐτὴν μέγαρον Μπαρότση (οἰκία Εὐαγ. Περάκη).

⁹⁰) Ἦδη τὸ 1659 εἰς Ἱερρεμίας Μπαρότσης εἶναι ἡγούμενος τῆς Μονῆς Κερὰ Γωνιάς Κισάμου (βλ. «Χριστιανικὴ Κρήτη» Β' 10, 34 καὶ Ν. Τομαδάκη - Σολ. Βογιατζάκη, Σημειώματα Ἱ. Μονῆς Γωνιάς, Χανιά 1931, σ. 39). Εἰς Σταμάτης Μπαρότσης, πραγματογνώμων εἰς καθορισμὸν ὁρίων τῆς περιοχῆς Μυλοποτάμου (Γ.Α.Η. Κῶδ. 2, σ. 127).

⁹¹) Θὰ ἠδύνατο ὅμως τὸ μόνο γιὰτ' εἶχε βάπτισμα νὰ ἀναφέρεται κατὰ ζευγμά καὶ εἰς τὸ Φράγκικα δὲν ἐπίστευγε, ὅποτε θὰ ἐσήμαινε ἀπλῶς ὅτι εἶχε βαπτισθῆ.

μὴ ἐξελληνισθέντων καὶ μὴ δεχθέντων τὸ ὀρθόδοξον δόγμα Barozzi⁹².

Εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν παρατεθεισῶν πηγῶν, πλὴν τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων, ἀναφέρεται τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα τοῦ Μπαρότση. Τοῦναντίον εἰς τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα, ἐξαιρουμένου τοῦ πρώτου, ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ τοῦτο κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν νὰ ἀναγράφονται τὰ μικρὰ ὀνόματα μετὰ τῶν πατρωνυμικῶν, καὶ τούτων παραλειπομένων, ὡσάκισ οἱ συνοδεύοντες τίτλοι ὡς εἰς τὰ ἔγγραφα ταῦτα τὰ καθίστων περιττά. Τὸν Ἀνδρέαν τοῦτον, ὁ ὁποῖος ἀνεγράφετο ὡς «ὁ τύπος καὶ ὁ ὑπογραμμὸς τοῦ ἔθνους [ἢ τῶν προκρίτων τοῦ ἔθνους] τῶν χριστιανῶν» (ἔγγρ. ἀριθ. 2 καὶ 4) «ἀξιονόμαστος καὶ διακεκριμένος μεταξὺ τῶν προεστώτων τοῦ ἔθνους τῶν Χριστιανῶν, οὗ τὰ τέλη σφραγισθεῖσαν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς» (ἔγγρ. ἀριθ. 3), εἶχον ταυτίσει κατ' ἀρχὰς μὲ τὸν ἐπιφανῆ ἐκ Ῥεθύμνης Ἀνδρέαν Μηλιώτην⁹³. Ἀλλ' οὗτος ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα τοῦ Τ. Α. Η. μὲ τὸ ἐπώνυμόν του Μίλυοτι καὶ δὲν ἔλαβε τιμᾶριον διὰ τὰς προσφερθείσας ὑπηρεσίας του, ἀλλὰ κατέλαβεν ἀνωτέραν διοικητικὴν θέσιν ἐν Χάνδακι. Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 ἔγγραφον ἀναγράφεται ῥητῶς ὡς Ἀνδρέας Μπαρότσης καὶ ἡ ἐπιρροή του ἐπὶ τῶν Τούρκων ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν μεσολάβησιν του δι' ἀποφυλάκισιν ἐγκληματίου τῶν κατέργων, μεσολάβησιν ἢ ὁποῖα ἐγένετο κατόπιν σημαντικῆς δωροδοκίας.

Αὐτὸ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων, συνδυαζόμενον μὲ τὰ ἐξ ἄλλων πηγῶν γνωστά, πείθει ἀπολύτως, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος Ἀνδρέας οὐδεὶς ἄλλος εἶναι παρὰ ὁ προδότης Μπαρότσης.

Τὸ σημαντικὸν τιμᾶριον, ὅπερ ἔλαβε παρεχωρήθη εἰς αὐτὸν δυνάμει αὐτοκρατορικοῦ Μπερατίου (ἔγγρ. ἀριθ. 2, 3, 4 καὶ 5) καὶ λόγῳ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 ἔγγραφον⁹⁴. Τὴν φύσιν τῶν ὑπηρεσιῶν τούτων γνωρίζομεν ἤδη ἐν μέρει: ἐσχετί-

⁹²) Οὕτω πιστεύει καὶ ὁ Χατζιδάκις, σ. 30-31, ὅστις χαρακτηρίζει τὸν προδότην ὡς Φραγκολεβαντῖνον, ἐργαζόμενον μόνον ὑπὲρ τοῦ χρήματος.

⁹³) Βλ. ὑποσ. 5. Οὗτος αὐτομολήσας τὸ 1653 ἐκ Χάνδακος ὑπῆρξε: ἀτὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς πολιορκίας ἔμπιστος τοῦ Κιοπρουλή (Μπουναλῆς, 536, στ. 24 κ.εξ). Ἐπίσης δέον νὰ μὴ γίνῃ σύγχυσις μετὰ ἐτέρου Ἀνδρέου, καὶ τούτου μηχανικοῦ, ἐκ Κρήτης, Κορνάρου τὸ ὄνομα, ὅστις, φαίνεται, προσέφερεν ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Βελιγραδίου τὸ 1690 ἢ τοῦλάχιστον ἐγένετο ὑποπιος προδοσίας, ὡς ἐνεχόμενος εἰς τὴν ἀνατίναξιν τοῦ πύργου, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας προῆλθεν ἡ πτώσις τοῦ φρουρίου (βλ. Pietro Garzoni, Istoria della Repubblica di Venezia, Venezia MDCCV, σ. 383-384· πβλ. Ὑψηλάντου, αὐτ., 203).

⁹⁴) «Δεδομένου δὲ ὅτι προσηγήθησαν πολλαὶ ὑπηρεσίαι τοῦ Ἀνδρέα τούτου πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος λαμβάνει οὗτος μέρος εἰς τὰς ἐκστρατείας μου . . . ».

ζοντο μὲ τὴν προδοσίαν τοῦ Μ. Κάστρου. Οἱ στίχοι τοῦ Μπουνιαλιῆ :

*“Ολοι τοῦ ἠὺχαρίστησαν κ’ εἶπὸν του νὰ γυρίζη,
τόπους, χωργιὰ τοῦ ᾽χάρισε νὰ στέκη νὰ τὰ ᾽ρίζη. (476, 25-26)*

εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικοὶ περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ χορηγηθέντος τιμαρίου περιλαμβάνοντος ὁλόκληρα χωρία. Τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀποδοτικότητα, ἡ ὁποία θὰ ἐξησφάλιζε εὐμάρειαν διὰ βίου εἰς τὸν προδότην, λίαν χαρακτηριστικῶς περιγράφει διὰ τῶν στίχων :

*᾽Σ τὸν τόπον, ὁποῦ ἐρμήνευσε σὲ χάριν ἐδικήν του,
θέλει τοῦ δώση ἀνάπανσι νὰ στέκη ᾽ς τὴν ζωὴν του.*

Ἡ πηγὴ τοῦ Hammer καὶ τοῦ Pavanello Kindsberg's Bericht ἀνέφερε, ὅτι διὰ τὴν προδοσίαν του ἐλάμβανεν ἐπιχορήγησιν 3000 ταλλήρων, ποσοῦ ἐπενδυθέντος εἰς δημοσίας γαίας τῆς Νήσου. Ἦδη ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων καθορίζεται ἀκριβέστερον τὸ παραχωρηθὲν τιμάριον. Τοῦτο ἦτο στρατιωτικόν⁹⁵, ἐκχωρηθὲν πιθανώτατα πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Μ. Κάστρου, πάντως πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς Νέας Κανονιστικῆς Διατάξεως τοῦ 1671⁹⁶, ἀφ' οὗ τὰ περιεχόμενα εἰς τὰ ἔγγραφα στοιχεῖα ἀποδεικνύουν ἰσχύον τὸ πρὸ τῆς Διατάξεως ταύτης φορολογικὸν σύστημα. Τὴν ἔκτασίν του δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς⁹⁷. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 2, 3, 4, 5 καὶ 7 ἔγγραφα ἀναγράφουν ὡς κύριον μέρος τούτου τὸ Τέμενος καὶ τὰ παρ' αὐτὸ κείμενα χωρία. Εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. μάλιστα 5 καὶ 7 ὁρίζεται ἀκριβέστερον ὅτι τὸ Τέμενος τοῦτο ἦτο τὸ Νέφς Τέμενος τοῦ Σαντζακίου Χάνδακος, δηλαδὴ τὸ σημερινὸν Κανλί Καστέλλι⁹⁸. Τὰ παρ' αὐτὸ κείμενα ἢ ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτώμενα χωρία δὲν κατονομάζονται πάντα, ἀναφέρεται ὅμως τὸ Μετόχιον αὐτοῦ καὶ τὰ χ. Ἁγία ἢ Ἁγιο Ἀρχάνες (προφανῶς Ἁνω Ἀρχάνες)⁹⁹. Ἐκ τούτου

⁹⁵) Διὰ στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας παραχωρηθὲν. Zııarıdan (= ἐκ τῆς τάξεως τῶν τιμαριούχων· εἰς τὸν ἐνικὸν Zaim) χαρακτηρίζεται ὁ Ἀνδρέας. Περὶ τιμαρίων βλ. Ν. Σταυράκη, Στατιστικὴ κλπ., Ἀθήναι 1890, σ. 147 κ.ἐξ. Ἐν τούτοις ἡ σχέσις τοῦ τιμαριούχου τούτου Ἀνδρέα πρὸς τὴν Ὀθωμαν. Ἀυτοκρατορίαν ἦτο ἰδιόρρυθμος, διότι, ἐνῶ ἀνῆκε εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποδουλωθέντων Χριστιανῶν, τῶν γενικῶς χαρακτηριζομένων ὑποτελῶν (zıımi) — καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομά του ἐνιαχοῦ —, διατηρεῖ ὅμως ἀκεραίαν τὴν ιδιότητά του ὡς τιμαριούχου.

⁹⁶) Βλ. «Κρητικὰ Χρονικὰ» Α', σ. 84 κ.ἐξ. Διὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς περὶ κτηματογραφῆσεως καὶ ἀπογραφῆς τῆς Κρήτης αὐτοκρατορικῆς διαταγῆς βλ. Hammer, 657.

⁹⁷) Τὰ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 ἔγγραφο περιεχόμενα στοιχεῖα θὰ ἦσαν βοηθητικὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἐὰν τὸ κείμενον ἐσώζετο καλύτερον.

⁹⁸) Βλ. «Κρητικὰ Χρονικὰ» Α' σ. 109.

⁹⁹) Ἐκ τῆς θέσεως ἐνὸς «νοκτᾶ» ἐξαρτᾶται ἡ ἀνάγνωσις Ἁγιο ἢ Ἁνω. Ὁ τύπος Ἀναγιόρτες τοῦ ἐγγράφου β εἶναι παρεφθαρμένος καὶ κατέχει τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν εἰς τὰ ἄλλα ἔγγραφα τὸ Ἁνω Ἀρχάναις.

συνάγεται ὅτι τὸ τιμάριον τοῦ Μπαρότση ἐξετείνεται κατὰ τὴν Ν καὶ ΝΑ παρυφὴν τοῦ ὄρους Γιούκτα, περιλαμβάνον εὐφορον καὶ κατάρρυτον περιοχὴν.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Νέφς Τεμένους εἶχεν ἐκχωρηθῆ τὸ 1647 ὡς φέουδον μετὰ τῆς Β καὶ ΒΑ τούτου ζώνης, τῆς διηκούσης κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Γιόφυρου μέχρι τοῦ Μ. Κάστρου, εἰς τὸν πρῶτον ἀπογραφέα τῆς Κρήτης Σοφοῦ Μεχμέτ Πασᾶν¹⁰⁰. Καὶ τὸ φέουδον τοῦτο διετήρησαν μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ κληρονόμοι του. Ἡ ἀνακήρυξις του ὡς βακουφικοῦ τὸ κατωχύρωνε κατὰ πάσης παραβιάσεως. Ἐκ τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ συναχθῆ ὅτι τὸ παραχωρηθὲν εἰς τὸν Μπαρότσην τμήμα τῆς περιοχῆς Τεμένους ἦτο τὸ Α τῆς ζώνης τοῦ φεούδου Σοφοῦ Μεχμέτ καὶ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ Νέφς Τέμενος, καίτοι ὀνομαστικῶς ἀναγραφόμενον, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνήκη εἰς αὐτόν. Ἡ ἀξία τοῦ τιμαρίου δὲν καθορίζεται μὲν ὑπὸ τῶν ἐγγράφων, ἀλλὰ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαχθῆ κατὰ προσέγγισιν ἐκ τοῦ ἀναγραφομένου κατ' ἀποκοπὴν καὶ ἐτησίως καταβαλλομένου πρὸς τὸ δημόσιον φόρου (μουκατᾶ) εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 ἔγγραφο. Δυστυχῶς τὸ ποσὸν διὰ τὴν ζώνην τοῦ κατὰ τὸ Τέμενος τμήματος λόγω βλάβης τοῦ κώδικος δὲν γνωρίζομεν¹⁰¹. Ἡ ζώνη Ἀρχανῶν εἶχε καταχωρισθῆ διὰ 31.149 ἄσπρα.

Δύο ἄλλα σημεῖα τῶν ἐγγράφων ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ ἀναφερόμενος Ἀνδρέας εἶναι αὐτὸς ὁ Μπαρότσης, σημεῖα τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς τὴν περαιτέρω δρασίμην του καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἐν Κρήτῃ τιμαρίου του. Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 6 ἔγγραφο ἀναγράφεται δὶς, ὅτι ἐλάμβανε καθ' ἕκαστον ἔτος μέρος εἰς τὰς ἐκστρατείας τοῦ Σουλτάνου, ἐκ δὲ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 7 γίνεται γνωστόν, ὅτι εἰς τὸν ὑποτελεῖ Ἀνδρέαν ἐξεχωρήθη ἀντὶ τοῦ ἐν Κρήτῃ τιμαρίου του, τὸ ὁποῖον περιέρχεται εἰς τὸν Βεζύρην Ἀχμέτ Πασᾶν, τὸ χωρίον τῆς νήσου Χίου Χαρκούς. Εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 2-5 ἔγγραφα περιέχονται οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Ἀνδρέας δὲν ἦτο καθόλου εὐχαριστημένος μὲ τὸ ἐν Κρήτῃ τιμάριον του, εἶχε διαρ-

¹⁰⁰) Τοῦτο ἀφιέρωσε διὰ τὴν συντήρησιν τῶν τεμενῶν του· βλ. τὸ ἀφιερωτήριον τοῦ 1654 ἐν Τ.Α.Η., Κῶδ. Ἀφιερωτηρίων, σ. 254.

¹⁰¹) Οὔτε δύναται νὰ ἐξαχθῆ δι' ὑπολογισμοῦ ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν 100 χιλιάδων ἄσπρων, ἀντὶ τοῦ ὁποίου παρεχωρήθη εἰς τὸν Βεζύρην Ἀχμέτ Πασᾶν, ἀφ' οὗ τὸ ποσὸν τοῦτο ἀποδεικνύεται διάφορον τοῦ καθορισθέντος διὰ τὸν Μπαρότσην. Ὁ διακανονισμὸς τοῦ «μουκατᾶ» ἐγένετο μὲ βάσιν τὰ εἰσοδήματα τοῦ τιμαρίου, ἐπομένως θὰ ἦτο δύσκολον νὰ ἐξακριβώσωμεν, ἂν πράγματι τὸ ἐπενδυθὲν εἰς γαίας τίμημα ἦτο τὸ ἀναφερόμενον ὡς 3000 τάλληρα. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ τελευταίου ποσοῦ ὡς ἐπιχορηγήσεως (pensione) ἐπενδυθείσης εἰς γαίας δέον νὰ ἐρμηνευθῆ, ὅτι εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνήρχετο ἡ ἐτησία ἀπόδοσις τοῦ τιμαρίου. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐξ ὅσων κατωτέρω παρατίθενται σχετικῶς μὲ τὰς προσπαθείας ἀνταλλαγῆς τοῦ τιμαρίου.

κῶς παράπονα καὶ ἐζήτει νὰ προστατευθῆ δι' ἐκδόσεως αὐτοκρατορικῶν διαταγῶν, τὰς ὁποίας προσωπικῶς ἐξεμαίευνε ¹⁰². Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι ἀπολύτως σύμφωνα μὲ ὅσα ἐξ ἄλλων πηγῶν πληροφοροῦμεθα περὶ τοῦ προδότου Μπαρότση.

Ἡ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος μέχρι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει βιαίου θανάτου του δραῖσις αὐτοῦ συγκεφαλαιοῦται εἰς τὰ ἀκόλουθα ¹⁰³:

Κατὰ τὰ δύο ἀκολουθήσαντα τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος ἔτη ὁ Μπαρότσης διέμενεν ἐν Κρήτῃ νεμόμενος τὸ τιμάριον του καὶ ἐπωφελούμενος τῆς θέσεώς του καὶ τῆς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἤσκει εἰς τοὺς Τούρκους διὰ νὰ χρηματίζεται. Ἡ περιεχομένη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 ἔγγραφον περίπτωσις δὲν θὰ ἦτο ἡ μοναδική. Στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν ἐγένοντο κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὥστε νὰ λίβουν οὗτοι ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν του.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Μπαρότσης συνήντησε σημαντικὰς δυσκολίας περὶ τὴν κάρπωσιν τοῦ τιμαρίου του. Ἡ γεινίασις τούτου πρὸς τὸ φέουδον τοῦ Σοφοῦ Μεχμέτ Πασᾶ, ἄνευ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων ἑκατέρου, ἐδημιούργει, φαίνεται, προστριβάς. Τὸ τιμάριον ἀπεδεικνύετο ὅτι δὲν ἦτο τόσον σημαντικὸν ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνετο. Ὁ Μπαρότσης ἠναγκάζετο νὰ κάμνη ὑποχωρήσεις πρὸς τοὺς Τούρκους προὔχοντας. Ἀλλὰ ἡ ὅλη κατάστασις ἐπεδεινοῦτο τόσον ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀποστροφῆς τῶν ἐπιχωρίων χριστιανῶν ὅσον καὶ ἐκ τῶν εἰς βάρος του αὐθαιρεσιῶν τῶν τούρκων διοικητικῶν ὑπαλλήλων, ἐπωφελουμένων τῆς ιδιοτύπου θέσεώς του ἀπέναντι τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου. Οὕτω οἱ ῥαγιαδες τῶν χωρίων αὐτοῦ ἀπέφευγον νὰ καλλιεργοῦν τὰ ἐδάφη τοῦ τιμαρίου του καὶ ἐγκαταλείποντες ταῦτα μετέβαινον εἰς ἄλλας περιφερείας, ἵνα ἐργασθοῦν. Οἱ τούρκοι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες ἐταλαιπώρουν τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων τῆς περιοχῆς του, ἐπιβαρύνοντες τούτους μὲ ἰδικὰ των ἔξοδα συντηρήσεως, καὶ ἀπεμύζων ὅτι παρὰ τοίτων ἠδύναντο. Ἐπὶ πλεόν εἰσέπραττον αὐθαιρέτως διάφορα ποσὰ παρὰ τοῦ Μπαρότση καὶ τὸν παρεκώλυον νὰ εἰσπράττη οὐχὶ πλεόν ὅσα ἡ βουλιμία τοῦ ἐπέβαλλεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους κατὰ νόμον ἐδικαιοῦτο. Ὁ προδότης ἐπὶ πλεόν ἠσθάνετο ὅτι δὲν ἦτο ἀσφαλῆς εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον ἐπρόδωκε.

Τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου τοῦ 1672 ὁ Ἄνδρέας Μπαρότσης εὗρῖσκε-

¹⁰²) Τὴν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 ἔγγραφον ἀναφορὰν τῶν κατοίκων τῶν χωρίων του ἀπέσπασεν ἢ ὑπηγόρευσε, φαίνεται, αὐτὸς ὁ Μπαρότσης.

¹⁰³) Τὰς περισσοτέρας πληροφορίας εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀντλῶ ἐκ τοῦ P a n a n e l l o, τοῦ ὁποίου αἱ κύριαι πηγαί, ὡς εἶπομεν, εἶναι τὰ μυστικὰ ἀρχεῖα τῆς Ἑνετίας.

ται εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἡ ἐκεῖ παρουσία του ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς 8ης Ἰανουαρίου 1672, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ P a n a n e l l o ἀντλεῖ ἐξ ἐγγράφου τοῦ Βαΐλου Q u i r i n i πρὸς τὴν Σύγκλητον¹⁰⁴: «Ὁ ἐκ Χάνδακος προδότης Μπαρότσης», χαρτοπαίζων μετὰ τινος εὐγενοῦς Γάλλου ὀνόματι Conte, ἐπυροβολήθη ὑπὸ τούτου, ἀλλ' ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος, ἐπειδὴ ἡ σφαῖρα παρεξέκλινε τῇ ἐπεμβάσει τοῦ ὑπηρέτου τοῦ τελευταίου. Προφανῶς ἡ ἐπίθεσις ὠργανώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βαΐλου, ὅστις ἐπιλέγει: «*ma Dio giusto riserverà forse a questo fellone un esemplar castigo in tempo opportuno, non negando lui stesso d'aver quasi in horrore il nome suo per essere stato causa di tanta strage e di tanto male al mondo Christiano*». Τοῦ λοιποῦ φαίνεται ὅτι ὁ Μπαρότσης, καίτοι εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς Κρήτην, εὐρίσκετο ὑπὸ παρακολούθησιν ἐκ μέρους τῶν πρακτόρων τοῦ Βαΐλου. Ἐξ ἐγγράφου τοῦ Q u i r i n i πρὸς τοὺς Ἐξεταστάς, τῆς 26ης Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους,¹⁰⁵ καταφαίνεται ὅτι οὗτος ἐτέλει ἐν γνώσει τῶν κινήσεων καὶ προθέσεων τοῦ προδότη: γνωστοποιῶν τὴν λῆψιν «*via Gallaro*» ἐκ μέρους τούτων «*di certi requisiti*»¹⁰⁶ ἔγραφεν, ὅτι θὰ ἐφρόντιζε νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ μὲ μέγιστην περίσκεψιν εἰς εὐθετον χρόνον καὶ μάλιστα προσεχῶς, ἀφ' οὗ ἀνεμένετο ἡ ἄφιξις τοῦ προδότη διὰ γαλέρας τοῦ Μ. Βεζύρου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προσέθετεν: «*Costui per quello che intendo, non può viver in Candia . . . . Presento che possa ridursi ad habitare in Scio, non assicurandosi di soggiornare a Milo, tutto che habbi qualche possessione della moglie*¹⁰⁷».

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς προδοσίας τοῦ ὁ Μπαρότσης εἶχεν ἀποβῆ ἀπαιτήτος τεχνικὸς σύμβουλος δι' ἐκάστην ἐκστρατείαν καὶ μάλιστα πολιορκίαν πόλεως γινομένην ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἢ τοῦ Μ. Βεζύρου. Ὁ P a n a n e l l o βεβαιώνει, ὅτι οὐδεμία πολιορκία ἐγένετο χωρὶς νὰ συμβουλευθοῦν τὴν πεῖράν του. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6 ἐγγράφου. Ἡ πληροφορία τοῦ Βαΐλου περὶ τῆς προσεχοῦς ἀφίξεως τοῦ Μπαρότση διὰ πολεμικοῦ πλοίου (γαλέρας) εἰδικῶς ἀποστελλομένου εἰς Κρήτην ἦτο ἀσφαλῆς. Ὁ Σουλτάνος εἰς τὰ θερμὰ λουτρὰ τῆς Μεσημβρίας παρὰ τὴν Βάρναν εὐρισκόμενος ἐδέχθη εἰς ἀκρόασιν μηχανικόν τινα φυγάδα ἐκ Πολωνίας Γάλλον, ὡς

¹⁰⁴) Archivio di Stato-Senato Costantinopoli.

¹⁰⁵) Archivio di Stato - Inquisitori di Stato, dispacci dai Balivi di Costantinopoli.

¹⁰⁶) Ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μέσων ἐξοντώσεως, ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῆς τῆς περαιτέρω μυστικῆς ἀλληλογραφίας (βλ. κατωτέρω).

¹⁰⁷) Αἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι ἰδικαί μου. Ἀμφότερα τὰ ὑπογραμμισθέντα εἶναι ἀπολύτως σύμφωνα πρὸς τὰ παρεχόμενα ὑπὸ τῶν ὑπ' ἀριθ. 2-7 ἐγγράφων.

ἐπιστεύετο, ὅστις παρουσίασεν εἰς αὐτὸν τὸ σχέδιον τοῦ φρουρίου Καμενέτζ (*Chiamaniz*) καὶ παρίστα εὐκόλον τὴν κατάληψίν του. Ὁ Μ. Βεζύρης ἔκρινεν ὅτι ἡ παρουσία τοῦ προδότου Μπαρότση ἦτο ἀπαραίτητος καὶ ἔστειλε πλοῖον, διὰ νὰ τὸν μεταφέρει. Πράγματι τὸ θέρους τοῦ 1672 ἔφθανεν ἐκ Χανίων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του εἶχεν ἀποσπάσει ἀπὸ τὸν *Pronveditore Nani*, ἐδρεύοντα ἐν Σούδα, συστατικὴν ἐπιστολὴν διὰ τὸν Βαῖλον. Ὁ *Quirini* ἐδέχθη τὴν ἐπιστολὴν μετὰ ψυχρότητος, ὑποπτευόμενος ὅτι ὁ Μπαρότσης προπαρεσκεύαζε νέαν πανουργίαν, ἀλλ' ἐδήλωσεν ὅτι θὰ τὸν δεχθῆ. Οὗτος ὁμως ἀπέφυγε νὰ παρουσιασθῆ καὶ ἐζήτησε γραπτὴν ἀπάντησιν. Ἐπεδίωκε συνεννόησιν μετὰ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας ἀλλὰ τοῦτο λόγῳ τύψεων ἢ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εὐκολώτερον τοὺς προδοτικούς του σκοπούς; Ὅπωςδήποτε ὁ Βαῖλος ἔχει λάβει στερορὰν ἀπόφασιν νὰ ὄν θέσῃ ἐκποδῶν: «*forse le sue dissolutezze*», γράφει εἰς τοὺς Ἐξεταστάς, «*daranno modo di sopprimerlo, entrando in casa di donne, ma l'attentato è difficile, delicato assai, e chi azzarda la vita vuole in contento di esser ricompensato con profitto e con l'oro*». Ὁ Μπαρότσης ἔχει λάβει μέτρα ἀσφαλείας ἑαυτοῦ καὶ ὁ Μ. Βεζύρης τὸν βοηθεῖ νὰ προφυλαχθῆ ἀπὸ τὰς ἐνέδρας δίδων εἰς αὐτὸν «*brevi manu*» διακόσια τσεκίνια.

Ἐν Ἀδριανουπόλει, ὅπου ἀκολούθως μετέβη, ἐχάραξε κατ' ἐντολὴν τοῦ Μ. Βεζύρου λεπτομερὲς σχέδιον τοῦ φρουρίου Καμενέτζ ἐπὶ μαλακοῦ λίθου, ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον εἶχε χαράξει τὸ σχέδιον τοῦ Χάνδακος (βλ. ἄνωτ. σελ. 407)· ἐκεῖ εὗρισκοντο καὶ ἄλλοι προδοταί, οἱ ὅποιοι εἶχον προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τοὺς Τούρκους, ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μ. Κάστρου: ὁ *bombista Nicolo Tito*, μετακληθεὶς καὶ οὗτος ἐκ Χάνδακος διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Πολωνίας, καὶ ὁ ἐκ Παδούης ἐξωμότης *Rossi*, ὁ ὅποιος μάλιστα ἐτελειοποίησε τὰς βόμβας «*τῶν ὀγδοήκοντα*» ἀνακαλύψας τὸ ἐλάττωμα, διὰ τὸ ὁποῖον ἔπιπτον κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος κάτω τῶν τειχῶν¹⁰⁸. Ἡ ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Καμενέτζ, εἰς τὴν ὁποίαν ἴσως προσωπικῶς μετέσχεν ὁ Μπαρότσης, ἤρχισε τὴν 5ην Ἰουνίου καὶ τὴν 30ὴν Αὐγούστου τὸ φρούριον παρεδόθη¹⁰⁹. Καὶ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην, ἡ ὁποία ἤνοιγε εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς πύλας τῆς εὐφόρου Πο-

¹⁰⁸) *Archivio di Stato - Senato Costantinopoli*. Ἐκθεσις τῆς 28ης Μαρτίου 1672 τοῦ Βαῖλου *Quirini*. Ὁ *Portese* δὲν ἀναφέρεται ἴσως μετὰ τὴν μεσολάβησιν τοῦ *Luigi Molino* τὸ 1670, ἵνα δοθῆ συγγνώμη εἰς τοὺς *Rossi* καὶ *Portese*, νὰ ἐπέστρεψεν οὗτος εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἑνετίας (ἀμφότερα παρὰ *Pavanello*).

¹⁰⁹) *Hammer*, 660, 663· Ὑψηλάντης, 167.

λωνίας, ὁ Μπαρότσης παρέμεινε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σουλτάνου, ὑποβιβάων εἰς αὐτὸν μεγαλεπήβολα σχέδια, ὅπως τὴν συγκρότησιν μεγάλης ἀρμάδας διὰ τὴν διείσδυσιν εἰς τὰς μεγάλας χώρας τῆς Χριστιανοσύνης. Καὶ τὰς συμβουλὰς ταύτας—ἀναφέρουν πάντοτε τὰ ἔγγραφα τῶν Βαίλων—συνώδευε μὲ σχέδια τῶν φρουρίων, λιμένων καὶ νήσων.

Ὁ προδότης αἰσθάνεται πάντοτε ὅτι ἴσταται ὀπισθὲν τοῦ τιμωροῦ ἢ χειρὸς τῆς Ἑνετίας. Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1672, διερχόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα μεταβῇ εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον τῆς Βάρνας, ἀποποιεῖται τὴν φιλοξενίαν κάποιου Millioti¹¹⁰, φίλου τῆς Ἑνετίας, καὶ διαμένει εἰς τὴν οἰκίαν ἑνὸς γάλλου Ἀγα (ἔξωμότου;).

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐπικειμένης ἴσως τῆς ἐπιστροφῆς του εἰς τὸν Χάνδακα, ἐνεργεῖ διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν τριῶν διαταγῶν (ὑπ' ἀριθ. 2-4), αἱ ὁποῖαι θὰ τὸν κατασφαλίσουν ἔναντι τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν Τούρκων καὶ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐκδηλουμένης παθητικῆς ἀντιστάσεως τῶν ῥαγιαδῶν τοῦ τιμαρίου του (βλ. ἀνωτέρω). Ἐπίτηδες παριστᾷ ὑπερβολικῶς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ὑ. Πύλην, διὰ νὰ ἐπιτύχη ἀργότερον τὴν ὀριστικὴν ἐγκατάστασιν του ἔξω τῆς Κρήτης μὲ τὴν ἀνταλλαγὴν τοῦ τιμαρίου του. Τὴν Κωνσταντινούπολιν θεωρεῖ ὡς σχετικῶς ἀσφαλὲς ἄσυλον καὶ διὰ τοῦτο καταβάλλει ἐνεργείας, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐκ τῶν εἰσπράξεων τοῦ Τελωνείου τῆς πρωτεύουσῃς μηνιαῖον εἰσόδημα ἰσόποσον μὲ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐν Κρήτῃ τιμαρίου του, τὸ ὁποῖον ὀριστικῶς θὰ ἐγκατέλειπε. Αἱ ἐνεργεαὶ του ὅμως αὐταὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἐτελεσφόρησαν καὶ ὁ Μπαρότσης ἐπανέρχεται, φαίνεται, ἐπὶ τινα χρόνον εἰς Κρήτην¹¹¹.

Ἐκ τῶν τριῶν φερμανίων τῶν καταχωρισθέντων εἰς τὸν Κώδικα τοῦ Ἱεροδικείου τὰ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 ἠχυρώθησαν διὰ διαγραφῆς, ἢ ὁποῖα συνωδεύθη μὲ τὴν παρατήρησιν ἐπὶ τοῦ περιθωρίου: «ἀντίκειται πρὸς αὐτόγραφον αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν». Ἡ ἀκύρωσις λοιπὸν ὀφείλετο εἰς τὸ ὅτι τὸ περιεχόμενον ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν μὲ προηγήθεισαν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν, καὶ αὕτη δὲν ἦτο, φαίνεται, ἄλλη, εἰ μὴ ἡ Νέα Κανονιστικὴ Διάταξις τοῦ 1671, πρὸς τὴν ὁποῖαν πράγματι ἀντέκειντο τὰ περὶ ἐπιβολῆς ἐκτάκτων φόρων, τιμωριῶν κλπ. ἀναφερόμενα¹¹².

Τὰ πράγματα δὲν ἔβαινον καλῶς διὰ τὸν Μπαρότσην. Τὸ τιμά-

¹¹⁰) Δὲν γνωρίζω ἐὰν ὁ ἐν Χανίοις γάλλος Πρόξενος Milliot, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει τουρκικὸν ἔγγραφο τοῦ 1683 (Τ.Α.Η. Κῶδ. 4 σ. 324: medinei Han-nyada Franca Konsolozu olan Milyot), εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἐνταῦθα ἀναφερόμενον.

¹¹¹) Πβλ. εἰς τὸ ἔγγραφο 3: «ὁ κοιμιστὴς τοῦ παρόντος φερμανίου μου».

¹¹²) Βλ. τὴν Διάταξιν ταύτην εἰς τὰ «Κρητικὰ Χρονικά» Α', σ. 84.

ριόν του ἔφθινε ῥαγδαίως. Αἱ ἐκστρατεῖαι εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανε μέρος δὲν ἐστέφοντο πάντοτε ὑπὸ ἐπιτυχίας καί, φυσικά, ἡ θέσις του πλησίον τῶν Τούρκων ἐκλονίζετο. Ἡ ζωὴ του εὐρίσκετο εἰς συνεχῆ κίνδυνον: ὁ διαδεχθεὶς τὸν Quirini Giovanni Morgosini παρακολουθεῖ τὰς κινήσεις του. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1676 γράφει ἐκ τοῦ Πέραν πρὸς τοὺς Ἐξεταστάς, ὅτι προετοιμάζει τὴν ἐξόντωσιν τοῦ «τέρατος» διὰ δηλητηρίου, τὸ ὁποῖον ὁ προκάτοχος αὐτοῦ λαβὼν παρὰ τοῦ Δικαστηρίου ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτόν¹¹³. Ἔσχεν ἀκόμη ὁ Μπαρότσης τὴν ἀτυχίαν νὰ χάσῃ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1676 τὸν προστάτην του Κιοπρουλῆν Ἀχμέτ Πασᾶν¹¹⁴. Διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ διαδόχου του Καρὰ Μουσταφᾶ Πασᾶ, ὑποβάλλει εἰς αὐτὸν νέα μεγαλεπήβολα σχέδια: τοῦ προσφέρει τὸ σχέδιον τοῦ φρουρίου τῆς Κερκύρας, τῆς κλειδὸς τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου. Ἔθετεν οὕτω τὴν πατρίδα του εἰς ἄμεσον κίνδυνον. Τίθεται ἀκόμη εἰς ἐξυπηρέτησιν τῶν δολοπλοκιῶν ξένων πρακτόρων. Ὁ γάλλος πρέσβυς Nointel, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν γαλλικὴν πολιτικὴν ἢ ὅποια ἐπεδίωκε νὰ ἐξωθήσῃ τὴν Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίαν κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, τὸν Μπαρότσην χρησιμοποιοεῖ, τῇ μεσολαβήσῃ γάλλου Ἰησοῦτου, διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν Μ. Βεζύρην τὰ σχέδια τῶν δύο οὐγγρικῶν φρουρίων Raab καὶ Komorn¹¹⁵ (Μάϊος 1677). Ὁ προδότης διὰ τὰς ὑπηρεσίας ταύτας ἀμείβεται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν καὶ τὴν ἀμοιβὴν ἐνίοτε ζητεῖ καὶ ἐπιβάλλει. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαχθῆ καὶ ἐκ τῶν ἐγγράφων 5 καὶ 6, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον, ἐκδοθὲν ἴσως τὸν Ἰούλιον τοῦ 1677¹¹⁶, ἀφορᾷ καὶ πάλιν εἰς τὸ τιμαρίον του, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπὸ τοῦ φόρου ἀλλοδαπῶν. Τί ἀκριβῶς παρείχετο διὰ τοῦ πρώτου ἐγγράφου λόγῳ τῆς κακῆς του διατηρήσεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθῆ, μνημονεύεται ὅμως εἰς αὐτὸ ἀναφορὰ—τοῦ Μπαρότση βεβαίως—ὅπου αἱ γαῖαι τοῦ τιμαρίου του παρίσταντο ὅτι εἶχον καταντήσῃ χέρσοι καὶ εἶχον μείνει ἄνευ ἰδιοκτῆτου. Διὰ τοῦ δευτέρου ἐγγράφου γίνεται δεκτὴ ἡ αἴτησις του περὶ ἀπαλλαγῆς αὐτοῦ καὶ τῶν τεσσάρων ὑπηρετῶν του ἀπὸ τὸν φόρον ἀλλοδαπῶν διὰ τὰς πολλαπλᾶς ὑπηρεσίας του πρὸς τὴν Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν συμμετοχὴν του κατ' ἔτος εἰς τὰς ἐκστρατείας. Ὁ μνημονευθεὶς φόρος λόγῳ τῶν πολλῶν μετακινήσεών του¹¹⁷ θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως πιεστικός.

¹¹³) Archivio di Stato - Inquis. di Stato. Dispacci dai Balivi Constantinopoli (παρὰ Pavanello).

¹¹⁴) Hammer, 685.

¹¹⁵) Αὐτόθι, 695.

¹¹⁶) Τὸ δυστυχῶς κολοβὸν τοῦτο ἐγγράφον προηγεῖται ἀμέσως τοῦ χρονολογημένου ὑπ' ἀριθ. 6.

Εἶναι βέβαιον ὅτι μεταξὺ τῶν ἀμοιβῶν, τὰς ὁποίας εἶχε ζητήσει διὰ τὰς ὑπηρεσίας του, ἦτο κυρίως ἡ ἀνταλλαγή τοῦ ἐν Κρήτῃ μὴ ἀποδοτικοῦ πλέον τιμαρίου του δι' ἄλλου ἐν Χίῳ, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ ἐτῶν ἐπεδίωκε. Καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἐπιτυγχάνει. Ῥητῶς μαρτυρεῖ ὁ Pavanello ὅτι «*certo dalla Sublime Porta ottenne il trasporto della sua pensione da Candia a Chios, dove aveva creduto più opportuno trasferirsi per sottrarsi alle giuste vendette della sua patria*»¹¹⁸. Τώρα ὁμοῦς ἔχομεν αὐτὸ τοῦτο τὸ φερμάνιον (ὑπ' ἀριθ. 7 ἔγγραφον) ὑπὸ χρονολογίαν 1η Σεπτεμβρίου 1677, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ τιμᾶριον τοῦ Ἀνδρέου Μπαρότση μεταβιβάζεται εἰς τὸν Διοικητὴν τοῦ φρουρίου Χανίων Βεζύρην Ἀχμέτ Πασᾶν ἀντὶ τοῦ ποσοῦ τῶν 100.000 ἄσπρων, «ἐπειδὴ εἰς τὸν ἐν λόγῳ φόρου ὑποτελῆ Ἀνδρέαν ἐξεχωρήθη τὸ ἐν τῇ νήσῳ Χίῳ χωρίον Χαρκούς»¹¹⁹. Ὁ Ἀνδρέας Μπαρότσης ἀπομακρύνεται οὕτω ὀριστικῶς πλέον τῆς γενετήρας του, ὅπου τόσον ἐπιβούλως εἶχε δράσει καὶ ὅπου εἶχε γίνει τόσον μισητός. Ἐπίστευσεν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ τὴν συνείδησίν του εἰς τὴν γραφικὴν περιοχὴν τοῦ νέου τιμαρίου του ἐν Χίῳ καὶ ἐντὸς μιᾶς κοινωνίας, ἣ ὁποία ἐφημιζέτο διὰ τὸν εὐθυμον καὶ εὐκόλον βίον¹²⁰. Ἐπροτίμησε τὴν ἡσυχον νῆσον ἀπὸ τὴν Μῆλον, ὅπου ἡ σύζυγός του εἶχε περιουσίαν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἡ γειτνίασις μὲ τὴν Κρήτην τὸν ἐφόβιζε.

Τοῦ λοιποῦ δὲν τὸν συναντῶμεν εἰς τὴν Κρήτην: οὔτε γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ εἰς τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα οὔτε ἀναφέρεται ὅτι ἐπέστρεψεν εἰς τὴν νῆσον. Δὲν ἔχομεν μίλιστα πληροφορίας περὶ αὐτοῦ διὰ τὰ ἐπόμενα δύο ἔτη καὶ ἴσως κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ νέον τιμᾶριόν του.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν συναντῶμεν πάλιν τὸ 168.), ὅτε ὁ νέος Βαῖλος, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μοροζίνην Pietro C i n g r a n¹²¹, ὠργί-

¹¹⁷) Λόγῳ τῶν μετακινήσεων τούτων ἡ διαταγὴ ἔλαβε τὸν χαρακτήρα ἐγκυκλίου ἀπευθυνομένης γενικῶς πρὸς τοὺς Ἱεροδίκας τῆς Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίας.

¹¹⁸) Δυστυχῶς δὲν ἀναφέρει, πόθεν ἀρύεται τὴν πληροφορίαν. Λί ὑπογραμμίσεις εἶναι ἰδικαί μου.

¹¹⁹) Τὸ χωρίον Χαρκούς ὑφίσταται καὶ σήμερον κείμενον οὐχὶ μακρὰν τῆς πρωτευούσης.

¹²⁰) Ἡ Χίος ὠνομάζετο «Κῆπος τοῦ Σουλτάνου». Διὰ τὴν ἐκεῖ εὐχάριστον διαμονὴν καὶ τὰς διασκεδάσεις τοῦ Μαρκησίου Nointel καὶ τοῦ πορθητοῦ τοῦ Χάνδακος Κιοπρουλῆ Ἀχμέτ Πασᾶ βλ. Γ. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου, Γ', Ἀθήναι 1926, 159 κ.έξ. καὶ 163 κ.έξ. Περὶ τοῦ τελευταίου καὶ Hammer, 638.

Ὁ Μπαρότσης δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ἢ τῶν ἐξ εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Χίῳ ἐλθόντες ἐκ Κρήτης. Περὶ τούτων βλ. Ζολώτα αὐτ. σ. 137 καὶ ὑποσ. 3.

¹²¹) Ὁ C i n g r a n διεδέχθη τὸν Μοροζίνην κατὰ τὸ ἔτος 1679 (βλ. Ham

νωσε νέαν κατ' αὐτοῦ ἀπόπειραν: διέφθειρε διὰ χρημάτων καὶ ὑποσχέσεων κάποιον *capitano Juane Dambi*, ἐξόριστον τῆς Δημοκρατίας, καὶ τὸν προγονὸν τούτου, τὸν καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν ἐξωμότην Χασὰν Ἄγαῦν¹²², οἰκεῖον καὶ ἔμπιστον τοῦ Μ. Βεζύρου, οἱ ὅποιοι ἐκέρασαν τὸν προδότην οἶνον περιέχοντα τὸ δηλητήριο. Ἄλλ' ἢ ἰσχυρὰ κρᾶσις τούτου ἢ ἡ ἠλαττωμένη ἐκ τοῦ χρόνου δραστικότητα τοῦ φαρμάκου συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διασωθῆ. Λίαν διαφωτιστικὴ ἐπὶ τούτου εἶναι ἡ ἐπιστολή, τὴν ὁποίαν ὁ *Dambi* ἔστειλεν ἐκ Γαλατᾶ τὴν 17ην Αὐγούστου 1680 πρὸς τὸν Βαῖλον: «*questa mattina sono andato al solito a riverire il Baroci. Subito mi ha fatto sentire e mi ordinò che mi portassero un caffè. Io gli dissi che non lo voglio, che mi scusa, che infine non li passa questa fantasia di testa che io l'abbia velenato, ne li voglio dare io niente a lui, nè lui a me. Lui allora si pose a ridere, però non di buona voglia, dicendomi: mio caro, voi avete veduto che subito mi avete dato a bere quel vino che non passò nè poco, nè molto che mi mise il fuoco in rancia, che restai morto*»¹²³. Καὶ ὁ Βαῖλος προσθέτει ὅτι μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην δὲν γνωρίζει τί θὰ πράξῃ ὁ *Dambi*.

Τὴν 5ην Μαΐου 1681 ὁ τὸν *Civran* διαδεχθεὶς *Gion. Bat. Donà* ἀγράφει εἰς τοὺς Ἐξεταστάς, ὅτι ἔλαβε τὸ νέον δηλητήριο καὶ ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ κινητοποιήσῃ τοὺς πάντας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν του.

Τέλος τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1682 ἐπλήγη ὁ προδότης ἀπὸ τὴν τιμωρὸν χεῖρα τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας, ἐκπροσωπουμένης ὑπὸ τοῦ Βαῖλου *Donà*. Ἡ διήγησις, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ τελευταῖος εἰς μακροσκελῆ ἐκθέσιν πρὸς τοὺς Ἐξεταστάς, εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὅποιον ἡ Γαληνοτάτη ἐπληττε τοὺς ὑπονομεύοντας αὐτὴν προδότας: «*Resto finalmente unito il fu Baroci, fu sollevata la Serenissima Repubblica dall' insidie continue di questo infide ribelle....*». Ἐπεσεν ἀσθενὴς καὶ ἀμέσως ἐκλήθησαν ἰατροί, οἱ ὅποιοι διεπίστωσαν ἔσωτερικὰς διαβρώσεις καὶ φλογώσεις εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸν ἐθεράπευον ὡς πάσχοντα ἀπὸ κακοήθη πυρετόν. Ἐλήφθη ἀπόφασις

mer, 709. *Garzoni*, αὐτόθι 40), ἀλλ' ἀντικατεστάθη πρὸ τῆς παρελεύσεως ἔτους ὑπὸ τοῦ *Gion. Battista Donado* ἢ *Donà* (*Hammer*, 720 ὑποσ. 2. *Garzoni*, 43). Ἐπομένως οὐχὶ ὀρθῶς ὁ *Pavanello* ἀναφέρει ὡς ἔτος τοῦ ἐπεισοδίου τὸ 1681. Τοῦτο καταφαίνεται ἄλλως καὶ ἐκ τῆς ἐσφαλμένης χρονολογίας τῆς ἐπιστολῆς τοῦ *Dambi* (17η Αὐγούστου 1681 ἀντὶ 1680) περὶ τῆς ὁποίας εὐθὺς ἀμέσως.

¹²²) Βλ. *Garzoni*, 40: «*Si valse egli (il Primo Visir) di Cassan Agà, suo Segretario di Stato, solito ministro alle avare sue voglie*».

¹²³) *Archiv. di Stato - Inquis. di Stato. Dispacci dei Balivi da Costant.* (παρὰ *Pavanello*).

νὰ κληθοῦν ἐπίσης χειρουργοὶ καὶ ὁ χειρουργὸς τῆς Πρεσβείας—ἔλαβε πρὸς τοῦτο «*arrositamente*» φροντίδα ὁ Βάϊλος—προσετέθη εἰς τοὺς ἄλλους, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν εἶδησιν εἶχον περὶ τῆς αἰτίας τοῦ κακοῦ. Ἦρχισαν ἐντομὰς καὶ καυτηριάσεις, ἐξερεθίζοντες τὸ πληγωμένον μέρος καὶ ὄλονεν βαθύτερον κόπτοντες χωρὶς νὰ ἀποκόπτουν τὴν ἀρχὴν τῆς γαγγραίνης. Ὅλοι συνεφώνησαν, ὅτι ἡ κατάστασις του ἦτο ἀπελπιστική, καὶ ἐσταμάτησαν τὴν θεραπείαν. Ὁμοφώνως ἐθεωρήθησαν πρόξενοι τοῦ θανάτου του τὸ πεπρωμένον καὶ ἡ κρᾶσις του, ἀφοῦ μάλιστ' οὔτε συγγενεῖς οὔτε φίλους εἶχε¹²⁴, διὰ νὰ ἐνδιαφεροῦν δι' αὐτόν.

Ἡ κηδεία του ἐγένετο μὲ συμμετοχὴν τῶν μοναχῶν τῆς *Scola del Santissimo*, τῶν ὁποίων τὴν πρὸς τοῦτο αἴτησιν ἀπεδέχθη ὁ Βάϊλος, ἰδίως διὰ νὰ καλύψῃ τὰ διαπραχθέντα, καὶ τελετουργοῦντος τοῦ λατίνου Ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὅποιος ἠθέλησεν ἐξ εὐσπλαγχνίας νὰ ἐκπροσωπήσῃ τὴν Παροικίαν.

Οἱ αὐτουργοὶ τῆς δηλητηριάσεως ἠμείφθησαν γενναίως κατὰ τὰ ὑπεσχημένα. Ὁ Χασὰν Ἀγᾶς ἔλαβε δύο πουργία ῥευστὸν χρῆμα καὶ ὁ Dambi, ἐκτὸς τῆς ἡμερησίας ἐπιχορηγήσεως τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει μέχρι τότε, ἐφιλοδωρήθη μὲ διακόσια ῥεάλια ἔναντι τοῦ ποσοῦ τοῦ ἀναγραφέντος εἰς τὴν μυστικὴν συμφωνίαν καὶ διὰ τὸ ὅποιον ὁ Βάϊλος ἔγραψεν εἰς τοὺς Ἐξεταστὰς ζητῶν διευκρινήσεις. Ἐχαρίσθη ἀκόμη εἰς αὐτόν καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ποινῆς του ὡς ἐξορίστου¹²⁵.

Οὕτω ἐπραγματοποιήθη ἡ ἐξόντωσις τοῦ προδότου. Οἱ Ἐξετασταὶ δὲν ἀπέκρουσαν τὴν χαρὰν των καὶ συνέστησαν εἰς τὸν Βάϊλον νὰ μὴ δειχθῇ φειδωλὸς εἰς τὰς ἀμοιβάς.

Ἡ δικαία τιμωρία τοῦ προδότου οὕτω μυστικῶς γενομένη δὲν ἐχρησίμευσε πρὸς παραδειγματισμόν, διὰ νὰ προληφθοῦν ἄλλαι προδοσίαι: ἐν τῶν τελευταίων προπυργίων τῆς Γαληνοτάτης εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὸ ὄχυρόν τῆς Γράμπουσας, ἔπεσε τὸ 1691 διὰ προδοσίας αὐτοῦ τοῦ ἰταλοῦ φρουράρχου εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ἡ προδοσία τοῦ Μ. Κάστρου ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Μπαρότση δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὰς ἄλλας μνημονευθείσας προδοσίας. Ἄν δὲν ἐγίνετο, ἴσως ὁ Χάνδαξ θὰ ἠδύνατο ν' ἀμυνθῇ ἐπὶ μακρὸν ἔτι ἢ ἀκόμη νὰ σωθῇ. Ἄλλ' ἡ ὥρα τοῦ πεπρωμένου εἶχε σημάνει διὰ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἐνετίαν, τῆς προϊούσης παρακμῆς τῆς ὁποίας σημεῖον ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐμφάνισις εἰς τοὺς κόλπους τῆς τῶσων προδοτῶν.

N. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ

¹²⁴) Προστίθεται: «*comme è solito di simil gente della sua prava natura*».

¹²⁵) Τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἔκθεσιν τοῦ Donado βλ. παρὰ Pavanello.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Ν

ΤΑ ΠΕΡΙ ΑΝΔΡΕΟΥ ΜΠΑΡΟΤΣΗ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ Τ.Α.Η.

1.

Κώδιξ 3ος σελ. 72. Ἀριθ. μεταφράσεως 490.

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Νικολὸς υἱὸς Μιχελῆ, κάτοικος τοῦ χωρίου Μητροπόλις Ἐπαρχίας Καινουρίου, καὶ ἐγείρας ἀγωγὴν κατὰ τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου Ἰζανῆ υἱοῦ Νικολοῦ κατέθεσεν ἐπὶ παρουσίᾳ του τὰ ἀκόλουθα: Ὅταν συνεπείᾳ ἐγκλήματός τινος ἐδόθη διαταγὴ νὰ ἐγκλεισθῇ ὁ Ἰζανῆς εἰς τὸ κάτεργον, μετέκαλεσεν οὗτος καὶ μοῦ εἶπε: «Φρόντισε νὰ δανεισθῆς ἀπὸ κάποιον ἑβδομήκοντα πέντε ἀσλάνια γρόσια, διὰ νὰ ἀπαλλαχθῶ ἀπὸ τὸ κάτεργον, ἅς εἶναι δὲ τὰ χρήματα ταῦτα χρέος μου πρὸς σέ». Συμμορφούμενος πρὸς τὴν ἐντολὴν ταύτην τοῦ Ἰζανῆ ἐδανείσθη ἀπὸ τὸν παρόντα ἐν τῷ Συμβουλίῳ τούτῳ Γιουσούφ Ἰσαοὺς ἑβδομήκοντα πέντε ἀσλάνια γρόσια, ὅταν δὲ ἐπῆγα καὶ παρέδωκα ταῦτα εἰς τὸν Ἰζανῆν, οὗτος μοι εἶπε πάλιν: «Πήγαινε καὶ δώσέ τα εἰς τὸν φόρου ὑποτελῆ Ἀνδρέαν Μπαρότζην, διὰ νὰ με ἀπαλλάξῃ». Ἐπῆρα τότε ἐγὼ τὰ χρήματα καὶ τὰ παρέδωκα εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μπαρότζην, ὁ ὁποῖος καὶ ἀπηλευθέρωσε τὸν Ἰζανῆν ἀπὸ τὸ κάτεργον. Τώρα ὅμως ὁ Ἰζανῆς ἀρνεῖται νὰ μοῦ ἐπιστρέψῃ τὰ χρήματα καὶ αἰτοῦμαι, ὅπως τὸν ἐρωτήσετε καὶ φροντίσετε νὰ μοῦ ἐπιστραφοῦν.

Κατόπιν τούτων ἠρωτήσαμεν τὸν ἐναγόμενον, ὅστις ἠρνήθη ταῦτα. Ἐζητήθη τότε ἀπὸ τὸν ἐνάγοντα, ὅπως διὰ μαρτύρων ἀποδείξῃ τὴν ἀγωγὴν του. Παρουσίασεν οὗτος τοὺς παρόντας ἐν τῷ Συμβουλίῳ Ἀχμέτ Μπεσὲ υἱὸν Ἀβδουλλάχ, καὶ Μουσταφᾶ Μπεσὲ υἱὸν Ἀβδουλλάχ, ἀνήκοντας ἀμφοτέρους εἰς τὸν περτηκοστὸν δεύτερον λόχον τῶν αὐτοκρατορικῶν γενιτσάρων καὶ διατελοῦντας ἐν τῇ φρουρᾷ τῆς πόλεως Χάνδακος, οἱ ὁποῖοι ἐρωτηθέντες κατέθεσαν τὰ ἑξῆς: Πράγματι ὅταν συνεπείᾳ ἐγκλήματός τινος ἐδόθη διαταγὴ νὰ ἐγκλεισθῇ ὁ Ἰζανῆς εἰς τὸ κάτεργον, ἐπὶ παρουσίᾳ μας εἶπεν εἰς τὸν Νικολόν: «Πάρε ἀπὸ κάποιον ἑβδομήκοντα πέντε γρόσια καὶ φρόντισε νὰ με ἀπαλλάξῃς, ἐγὼ δὲ θὰ σοῦ χρεωστῶ τὸ ποσὸν τοῦτο». Ὅταν ὁ Νικολὸς ἐδανείσθη ἀπὸ τὸν Γιουσούφ Ἰσαοὺς ἑβδομήκοντα πέντε γρόσια καὶ τὰ παρέδωκεν εἰς χεῖρας τοῦ Ἰζανῆ, τοῦ εἶπε πάλιν αὐτός: «Πήγαινε καὶ δώσέ τα εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μπαρότσην, διὰ νὰ με ἐλευθερώσῃ». Παρέδωκε τότε ὁ Νικολὸς τὰ χρήματα εἰς τὸν Ἀνδρέαν, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἀπήλλαξεν ἀπὸ τὸ κάτεργον. Ἡμεῖς ἡμεῖθα μάρτυρες τοῦ γεγονότος τούτου καὶ μαρτυροῦμεν ὅ,τι γνωρίζομεν.

Γενομένης ἀποδεκτῆς τῆς συμφώνως τῷ Ἱερῷ Νόμῳ κατατεθείσης

ἰδιαιτέρως ὑφ' ἐκάστου τῶν μαρτύρων μαρτυρίας ταύτης, παρηγγέλθη κατόπιν ἀποφάσεως ὁ εἰρημένος Τζανῆς, ὅπως καταβάλῃ εἰς τὸν Νικολὸν τὸ ὡς ἄνω ἀναφερόμενον ποσόν.

Τῇ αἰτήσει κατεχωρίσθη ἡ προᾶξις αὕτη ὧδε τῇ δεκάτῃ πέμπτῃ Τζεμαζίελ-ἄχλο τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα δύο¹.

Οἱ μάρτυρες: Χουσεῖν Βέης υἱὸς Μουσταφᾶ, Ἀλῆ Τσελεμπῆ υἱὸς Ἀβδουλλάχ, Μεχμέτ Μπεσέ υἱὸς Βελῆ, κλητῆρ κλπ.

2.

Κῶδιξ 4ος σελ. 3. Ἀριθ. μεταφράσεως 604.

Ὁ τύπος καὶ ὁ ὑπογραμμὸς τῶν Ἱεροδικῶν καὶ τῶν Δικαστῶν, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως, κύριε Ἱεροδίκη τοῦ [δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα], ἀυξηθείη ἡ σοφία σου.

Γενέσθω σοι γνωστὸν διὰ τοῦ παρόντος αὐτοκρατορικοῦ μου φερματίου ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν σου χωρίων, τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τιμαριωτικῶν, Τέμενος μετὰ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ καὶ τῶν παρ' αὐτῶ ἑτέρων χωρίων, τῶν ὁποίων κάτοχος δι' ἱεροῦ μου μπερατίου καὶ τιμαριωτικῶ τῷ τρόπῳ τυγχάνει ὁ τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τοῦ ἔθνους τῶν χριστιανῶν Ἀνδρέας, δι' ἀναφορᾶς των πρὸς τὴν Αὐτοκρατορικὴν μου Αὐλὴν μοὶ γνωρίζουν, ὅτι τὰ χωρία των ταῦτα ἦσαν ἀνέκαθεν ἐλεύθερα καὶ οἱ κάτοικοί των δὲν ὑπεβάλλοντο εἰς καταπιέσεις καὶ ταλαιπωρίας. Παρὰ ταῦτα ὅμως οἱ Ναϊπηδες τῆς Ἐπαρχίας καὶ οἱ στρατιωτικοί, καταφθάνοντες εἰς τὰ χωρία των μὲ πολυαρίθμους ἵππεις καὶ ἄλλους ἀνθρώπους, ἐγκαθίστανται εἰς τὰς οἰκίας των καὶ λαμβάνουν παρ' αὐτῶν δωρεὰν καὶ παραιοικτικῶς τροφὰς καὶ ζωοτροφὰς εἰς κριθὴν, ἄχυρα, καυσόξυλα, ὄρνιθας καὶ διάφορα ἄλλα εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντα πράγματα, καταπιέζοντες οὕτω καὶ καταδυναστεύοντες αὐτούς. Αἰτοῦνται δὲ οὗτοι, ὅπως δι' αὐτοκρατορικοῦ μου ὀρισμοῦ ἀπαγορευθοῦν αἱ τοιαῦται πράξεις καὶ ἀπαλλαγῶν οὗτοι ἀπὸ τὰς ἀνθαιρεσίας ταύτας.

Ἐντέλλομαι ὅθεν διὰ τοῦ ἱεροῦ μου τούτου ὀρισμοῦ, ὅπως, ἅμα τῇ λήψει τούτου, ἐπιμεληθῆς καὶ ἐξετάσης τὴν ὑπόθεσιν ταύτην μετὰ πλήρους δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας. Ἐὰν δὲ πράγματι ἔχη αὕτη, ὡς ἐν τῇ ἀναφορᾷ ἐκτίθεται, γενέσθω σοι γνωστὸν ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπονται αἱ τοιαῦται πράξεις, κατηγορηματικῶς δὲ ἀντίκεινται εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν μου ἐπιθυμίαν αἱ τοιαῦται καταπιέσεις, τυραννίαι καὶ ἀδικίαι εἰς βᾶρος τῶν δυστυχισμένων ῥαγιαδῶν μου. Νὰ προβῆς εἰς ἀυστηροτάτας συστάσεις καὶ διαταγὰς πρὸς τοὺς Ναϊπηδες καὶ τοὺς

¹) 9 Ὀκτωβρίου 1671.

στρατιωτικούς: νὰ μὴ ἐγκαθίστανται εἰς τὰς κατοικίας τὰς προοριζομένας διὰ τὰ τέκνα καὶ τὰς οἰκογενείας τῶν ῥαγιαδῶν· νὰ μὴ λαμβάνουν καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπῃς νὰ λαμβάνουν παρ' αὐτῶν δωρεὰν καὶ παρασιτικῶς τροφὰς καὶ ζωοτροφὰς εἰς κριθὴν, ἄχυρα, κανσόξυλα, ὄρνιθα· καὶ ἐν γένει ἄλλα ἐδώδιμα. Νὰ ἀπαγορεύσῃς εἰς αὐτοὺς τοῦτο καὶ νὰ ἐκδιώξῃς αὐτούς.

Ἐὰν δέ, παρὰ τὰς συστάσεις σου ταύτας, ἐξακολουθήσῃς τὰς ἀνθαιρεσίας των, νὰ μοὶ γνωρίσῃς καὶ διαβιβάσῃς γραπτῶς τὰ ὀνοματεπώνυμα καὶ τὴν ιδιότητα αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴν ἐπιτρέπῃς εἰς οὐδένα νὰ προβαίῃ εἰς ἐνεργείας ἀντικειμένας πρὸς τὸν Ἱερόν Νόμον, τὰς ὑφισταμένας διατάξεις καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν μου ταύτην διαταγὴν. Μὴ δώσῃς δὲ ἀφορμὴν ἀποστολῆς νέας διαταγῆς μου διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Οὕτω γίγνωσκε καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον πίστευε.

Ἐγρᾶφη τελευτῶντος τοῦ μηνὸς Ῥαμαζᾶν τοῦ εὐλογημένου, τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα τρία².

Ἐκ τῆς περιφρουρήτου Ἀδριανουπόλεως.
Ἐλήφθη τῇ 14ῃ Ζιλχιτζέ³.

3.

Κῶδιξ 4ος σελ. 4. Ἀριθ. μεταφράσεως 611.

Ἱερολογιώτατοι καὶ σοφολογιώτατοι Ἱεροδίκαι τοῦ . . . . . καὶ . . . . .
. . . . ., ἀξιοθείη ἡ σοφία ὑμῶν.

Γενέσθω ὑμῖν γνωστὸν διὰ τῆς παρουσίας αὐτοκρατορικῆς μου διαταγῆς ὅτι ὁ κομιστὴς τοῦ παρόντος φερμανίου μου, ὁ ἀξιγνόμαστος καὶ διακεκριμένος μεταξὺ τῶν προεστώτων τοῦ ἔθνους τῶν χριστιανῶν Ἀνδρέας, οὗ τὰ τέλη σφραγισθεῖσαν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς, δι' αἰτίσεώς του ὑποβλήθεισας πρὸς τὴν Αὐτοκρατορικὴν μου Αὐλὴν μοὶ γνωστοποιεῖ, ὅτι, καίτοι τὰ ἐν τῇ κατοχῇ του τιμαριωτικῶ τῶ τρόπῳ καὶ δυνάμει αὐτοκρατορικοῦ μου μπερατίου διατελοῦντα καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν βασιλικῶν χωρίων ὑπαγόμενα χωρία Τέμενος μετὰ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ καὶ τὰ *Anayortes* (;) ὀνομαζόμενα χωρία, κείμενα ἐν τῇ περιφέρειᾳ τῆς δικαιοδοσίας σας, τυγχάνουν φορολογικῶς ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἐλεύθερα, ἐν τούτοις ὅμως, ὡς μοὶ καθιστᾷ οὗτος γνωστὸν, ὑφίσταται ἐπεμβάσεις εἰς τὰς χορηγουμένας αὐτῶ φορολογικὰς ἀπολανὰς ἐκ μέρους τῶν Διοικητῶν, Ὑποδιοικητῶν καὶ λοιπῶν στρατιωτικῶν. Τυγχάνει ὅμως γνωστὸν ὑμῖν ὅτι τὰ αὐτοκρατορικὰ χωρία κατ' ἀρχαιοτάτην διάταξιν εἶναι ἐξηρημένα ὠρισμένων φορολογικῶν κονδυλίων καὶ ὑπάγονται μόνον εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ κατ' ἀποκοπὴν φόρου.

²) 10 Ἰανουαρίου 1673.

³) 3 Ἀπριλίου 1673.

Ἐντέλλομαι ὄθεν ὑμῖν, ἅμα τῇ λήψει τοῦ ἱεροῦ μου τούτου ὁρισμοῦ, νὰ μὴν ἐπιτρέπετε εἰς τοὺς Διοικητάς, Βοϊβόδας, Ὑποδιοικητάς, Σουμπασῆδες, Τοποτηρητάς, στρατιωτικούς ἀρχηγούς, φεουδάρχας καὶ τιμαριούχους, ὑπαρχηγούς τοῦ στρατοῦ, ἵππεῖς, στρατιώτας, εἰσπράκτορας, ταμίας καὶ λοιποὺς ἀξιωματούχους ἢ εἰς ἄλλον τινὰ ἔξωθεν εἰσπράκτορα ἢ εἰς οἶονδήποτε ἄλλον νὰ ἐπεμβαίνη, ἀναμιγνύεται καὶ ἐνοχλῇ αὐτὸν κατὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων ἐγκλημάτων καὶ ἀδικημάτων, γάμου, δούλου καὶ δούλης, κοινοποιήσεως ἀγγελιῶν καὶ λοιπῶν δεσποτικῶν φόρων, ἀλλὰ νὰ εἰσπράττωνται οὗτοι διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου του. Ἐν ἣ δὲ περιπτώσει ὑποπέσει τις ἐκ τῶν καταγεγραμμένων ῥαγιαδῶν του εἰς τι ἀδίκημα καὶ καταδικασθῇ ἱεροδικαστικῶς εἰς τὴν ποινὴν τοῦ δι' ἀγχόνης θανάτου ἢ τῆς ἀποκοπῆς μέλους τινὸς τοῦ σώματός του λόγῳ διαπράξεως ὑπ' αὐτοῦ στυγεροῦ τινὸς ἐγκλήματος, ἀρμόδια εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν ποινῶν τούτων μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἱεροδικαστικῆς ἀποφάσεως ἃς εἶναι τὰ ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐκτελέσεων τεταγμένα ἄτομα τῆς περιφερείας, εἰς ἣν ἔλαβε χώραν τὸ ἐγκλημα. Νὰ μὴν ἐπιτρέπετε τὴν μεταφορὰν τῶν καταδίκων καὶ ἐκτέλεσιν θανατικῶν ποινῶν εἰς ἄλλα μέρη. Ὅμοίως νὰ μὴν ἐπιτρέπετε τὴν καταβολὴν τιμῆματος ἐκτελέσεως οὔτε τὴν λῆψιν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ ἐκ τῶν χορηγουμένων αὐτῶ φορολογικῶν ἀπολαυῶν, λόγῳ ἔξωθεν ἐπεμβάσεων, ἔχουν ὑπό τινων ἀτόμων εἰσπραχθῇ ποσὰ τινὰ, ἐξακριβουμένου τούτου, κατόπιν ἀποφάσεώς σας φροντίσατε διὰ τὴν εἰσπραξίν καὶ ἐπιστροφὴν των.

Εἰς οὐδένα νὰ ἐπιτρέπετε τὴν δημιουργίαν πραγμάτων ἀντιτιθεμένων πρὸς τὸν Ἱερὸν Νόμον, τὰς διατάξεις καὶ τὰς αὐτοκρατορικός μου διαταγὰς. Μὴν ἐπιτρέπετε εἰς οὐδένα ἔξωθεν νὰ ἐπεμβαίνη εἰς τὰ ἔργα τῆς δικαιοδοσίας σας. Τοὺς ἐναντία φρονοῦντας καὶ μὴ ὑπακούοντας νὰ μοὶ γνωρίζετε ἐγγράφως. Μὴ δώσετε ἀφορμὴν ἀπροστολῆς ἄλλου ἀγγελιαφόρου διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Οὕτω γινώσκετε καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον πιστεύετε.

Ἐγράφη τελευτῶντος τοῦ μηνὸς Ῥαμαζάν τοῦ εὐλογημένου, τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα τρία⁴.

Ἐκ τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει ἔδρας.

Ἐλήφθη τῇ 14^η Ζιλχιτζέ⁵.

4.

Κῶδιξ 4ος σελ. 4. Ἀριθ. μεταφράσεως 612.

Ἱεροδίκαι τοῦ . . . . . καὶ . . . . . καὶ . . . . . , τὰ σεμνώματα καὶ

⁴) 10 Ἰανουαρίου 1673.

⁵) 3 Ἀπριλίου 1673.

πρότυπα τῶν Ἱεροδικαστῶν, αἱ πηγαὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως αὐξηθεῖν ἢ σοφία ὑμῶν.

Γενέσθω ὑμῖν γνωστὸν διὰ τῆς παρούσης αὐτοκρατορικῆς μου διαταγῆς ὅτι ὁ τύπος καὶ ὁ ὑπογραμμὸς τῶν προκρίτων τοῦ ἔθνους τῶν χριστιανῶν Ἀνδρέας, φόρου ὑποτελής, δι' ἀναφορᾶς του ὑποβληθείσης πρὸς τὴν Αὐτοκρατορικὴν μου Αὐλὴν μοὶ γνωστοποιεῖ, ὅτι τινὲς ἐκ τῶν καταγεγραμμένων εἰς τὸ βιβλίον ῥαγιαδῶν κατοίκων τῶν χωρίων Ἀρχάνες, Τέμενος καὶ λοιπῶν ἐξ αὐτῶν ἐξαοτωμένων χωρίων, ἅτινα κέκτηται οὗτος τιμαριωτικῶ τῷ τρόπῳ δυνάμει ἱεροῦ μου μπερατίου, πρὶν καλλιεργήσουν ἐντελῶς πάντα τὰ ἐπιδεκτικὰ καλλιεργείας ἐδάφη τοῦ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντος τιμαρίου, ἐγκαταλείποντες ταῦτα μεταβαίνουν εἰς ἄλλας περιφερείας, ὅπου καὶ ἐργάζονται. Ὑφιστάμενος δὲ οὗτος διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην μεγάλην ζημίαν, αἰτεῖται τὴν ἔκδοσιν σχετικῆς ἐπὶ τούτῳ διαταγῆς μου.

Ἐντέλλομαι ὅθεν, ἅμα τῇ λήψει τοῦ ἱεροῦ μου τούτου ὁρισμοῦ, ὅπως ἐπιληφθῆτε καὶ φροντίσετε μετὰ πλήρους δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ἐὰν πράγματι αὕτη ἔχη ὡς ἀναφέρεται, φροντίσατε ὅπως προβῆτε εἰς αὐστηρὰς συστάσεις εἰς τοὺς ῥαγιαδες του: νὰ μὴ καλλιεργοῦν οὗτοι ἐδάφη ἄλλων ἀνθρώπων, πρὶν ἐντελῶς καλλιεργήσουν πάντα τὰ εἰς τὴν κατοχὴν τούτου εὑρισκόμενα κατ'ἀλληλα πρὸς καλλιέργειαν ἐδάφη· ἐὰν δὲ παρὰ τὰς συστάσεις σας ταύτας παραμείνουν ἀκαλλιέργητοι οἱ ἄγροὶ τοῦ τιμαρίου αὐτοῦ, τότε πρὸς περιορισμὸν τοῦ κακοῦ τούτου προβῆτε εἰς τὴν ἔκδοσιν ἀποφάσεως καταβολῆς τῆς δεκάτης εἰς τὸ διπλάσιον, ἐκ τῆς ὁποίας ἢ μὲν μία νὰ καταβάλλεται εἰς τὸν κάτοχον τοῦ ἀγροῦ, ἢ δὲ ἄλλη εἰς τὸν τιμαριοῦχον. Μὴν ἐπιτρέπετε εἰς οὐδένα νὰ προβαίῃ εἰς ἐνεργείας ἀντικειμένους πρὸς τὸν Ἱερόν Νόμον, τὰς ὑφισταμένας διατάξεις καὶ τὰς αὐτοκρατορικὰς μου διαταγὰς. Γνωστοποιήσατέ μοι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐναντία φρονούντων. Μὴ δώσετε ἀφορμὴν ἀποστολῆς καὶ ἄλλης διαταγῆς μου διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Οὕτω γινώσκετε καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον πιστεύετε.

Ἐγράφη τελευτῶντος τοῦ μηνὸς Ῥαμαζὰν τοῦ εὐλογημένου, τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα τρία^{α)}.

Ἐκ τῆς περιφρουρήτου Ἀδριανουπόλεως.
Ἐλήφθη τῇ 14^η Ζιλχιτζέ^{β)}.

5.

Κῶδιξ 6ος σ. 38. Ἀριθ. μεταφράσεως 895α.

Ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Ἱεροδίκας.

^{α)} 10 Ἰανουαρίου 1673.

^{β)} 3 Ἀπριλίου 1673.

Γενέσθω ὑμῖν γνωστόν, ἅμα τῇ λήψει τῆς παρούσης αὐτοκρατορικῆς μου διαταγῆς, ὅτι τῶν ἐν τῇ γῆσφ Κρήτη . . . . . Νέφς Τέμενος καὶ Ἄγια Ἀρχάνος . . . . . δι' ἀναφορᾶς του πρὸς τὴν ἀνακτορικὴν μου αὐλὴν. . . . . ὅτι τὰ χωρία ταῦτα . . . . . δι' ἱεροῦ μου μπερατίου . . . . . τοῦ ὡς εἴρηται . . . . . κόσια ὀκτὼ ἐκτάρια, ἐπειδὴ παρέμεινον ἄνευ ἰδιοκτητίου καὶ κατήντησαν χέρσοι ἀγροί, ὁ εἰρημένος τιμαριούχος . . . . . συμφώνως πρὸς τίτλον τοῦ Λιβανίου . . . . . λόγφ τῆς αἰτίας ταύτης . . . . . τὸ ὑπόλοιπον διακόσια ὀκτὼ ἐκτάρια . . . . .

6.

Κωδιξ 6ος σελ. 39. Ἀριθ. μεταφράσεως 895β.

Ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Ἱεροδίκας.

Γενέσθω ὑμῖν γνωστόν διὰ τῆς παρούσης αὐτοκρατορικῆς μου διαταγῆς ὅτι, ἐπειδὴ ὁ ὑπηρετῶν ἐν τῇ ἐκστρατεία καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν τιμαριούχων Ἀνδρέας φόρου ὑποτελής . . . . . αἰτεῖται τὴν ἐκδοσιν ἱερᾶς μου διαταγῆς ὅπως, ἔναντι τῶν προηγηθεισῶν πολλαπλῶν πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν ὑπηρεσιῶν του, μὴ ἐνοχλῆται καὶ ταλαιπωρῆται οὗτος παρὰ τὸν Ἱερὸν Νόμον καὶ τὰς Κανονιστικὰς Διατάξεις, καθ' ἕκαστον ἔτος . . . . . κωμοπόλεις καὶ πόλεις, διὰ φόρου ἀλλοδαπῶν τόσον διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὅσον καὶ διὰ τοὺς τέσσαρας ὑπηρετίας του ἐκ μέρους τῶν εἰσπρακτόρων τοῦ φόρου τούτου καὶ ἐκ μέρους τῶν ταμιῶν καὶ τῶν τελωνῶν· δεδομένου ὅτι προηγήθησαν πολλαὶ ὑπηρεσίαι τοῦ Ἀνδρέα τούτου πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος λαμβάνει οὗτος μέρος εἰς τὰς ἐκστρατείας μου, ἐξεδόθη τὸ παρὸν φερμάγιόν μου, ὅπως μὴ ἐνοχλοῦν αὐτὸν καὶ τοὺς τέσσαρας ὑπηρετίας του διὰ φόρον ἀλλοδαπῶν οἱ τελῶναι καὶ οἱ εἰσπρακτορες τοῦ φόρου τούτου.

Ἐντέλλομαι ὅπως, ἅμα τῇ λήψει τοῦ ἱεροῦ μου τούτου ὀρισμοῦ, ἐνεργῆτε συμφώνως πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ καὶ ἔχετε ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ εἰρημένος Ἀνδρέας προσέφερε προλαβόντως ὑπηρεσίας πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν, λαμβάνει δὲ οὗτος μέρος καὶ εἰς τὰς καθ' ἕκαστον ἔτος ἐκστρατείας· ὡς ἐκ τούτου νὰ μὴν ἐνοχλῆται καὶ καταπιέζεται αὐτός τε καὶ οἱ τέσσαρες ὑπηρεταὶ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν τελωνῶν καὶ εἰσπρακτόρων διὰ φόρον ἀλλοδαπῶν. Οὕτω γινώσκετε καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον ἐμπιστεύεσθε.

Ἐγράφη τῇ ἐνάτῃ τοῦ μηνὸς Τζεμαζιελαχίρ τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα ὀκτώ⁸⁾.

Ἐκ τῆς ἐν τῇ περιφρουρήτῳ Κωνσταντινουπόλει ἑδρας.

Ἐλήφθη τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Σεβάλ, τοῦ τετιμημένου, τοῦ ἰδίου ἔτους⁹⁾.

⁸⁾ 30 Ἰουλίου 1677.

⁹⁾ 17 Νοεμβρίου 1677.

7.

Κώδιξ 6ος σελ. 40. Ἀριθ. μεταφράσεως 896.

Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἱεροδίκην Χάνδακος.

Γενέσθω σοι γνωστόν, ἅμα τῇ λήψει τὰς αὐτοκρατορικῆς μου ταύτης διαταγῆς, ὅτι τὸ ἐν τῷ Σαντζακίῳ Χάνδακος κείμενον Τέμενος μετὰ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ, κατακεχωρισμένον ἀντὶ . . . . . καὶ ἑξακοσίων εἴκοσι πέντε ἄσπρων, καθὼς καὶ τὸ χωρίον Ἅγιο Ἀρχάνες, κατακεχωρισμένον ἀντὶ τριάκοντα μιᾶς χιλιάδων ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἐννέα ἄσπρων, εὐρίσκοντο προηγουμένως ὑπὸ τύπον τιμαρίου ἐπ' ὀνόματι τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Ἀνδρέου. Ἐπειδὴ ὁμως εἰς τὸν ἐν λόγῳ φόρου ὑποτελῆ Ἀνδρέαν ἐξεχωρήθη τὸ ἐν τῇ νήσῳ Χίος χωρίον Χαρκούς, ἐκ τούτου, τροποποιηθείσης ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ μηνὸς Τζεμαζιουλεβέλ χίλια ὀγδοήκοντα ὀκτώ τῆς ἐν τῷ Νέῳ Βιβλίῳ τοῦ Κτηματολογίου ἐγγραφῆς διὰ χειρὸς τοῦ Βεζύρου μου Νισαντζῆ Ἀβδουραχμὰν Πασᾶ, ἐξεχωρήθησαν τὰ ὡς ἀνωτέρω ἀναφερόμενα χωρία ὑπὸ τύπον χασίων ἀντὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἑκατὸν χιλιάδων ἄσπρων εἰς τὸν ἐν τῇ φρουρᾷ τῶν Χανίων διατελοῦντα περινούστατον Βεζύρον μου Ἀχμὲτ Πασᾶν, οὗ διατηρήσαι ὁ Ὑψιστος αἰώνιον τὸ κλέος. Εἰς τοῦτον ἐχορηγήθη καὶ ἀντίγραφον τῆς γενομένης ἐκχωρήσεως.

Ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως ἀπὸ τῆς πρώτης Μαρτίου τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα ἐννέα ἀναλάβη ὁ ὡς εἴρηται ἐξοχώτατος Ἀχμὲτ Πασᾶς τὰ χάσια ταῦτα καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ὁ ἐκ μέρους του ἀποσταλεὶς Βοϊβόδας δυνηθῆ νὰ διαχειρίζεται ταῦτα, ἐξεδόθη τὸ παρὸν φερμάνιόν μου.

Ἐντέλλομαι ὅπως, ἅμα τῇ λήψει τοῦ ἱεροῦ τούτου ὁρισμοῦ μου, ἐνεργῶν συμφώνως πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ διαλαμβανόμενα καὶ ἔχων ὑπ' ὄψιν σου ὅτι τὰ χωρία Τέμενος μετὰ τοῦ μετοχίου καὶ Ἅγιο Ἀρχάνες ἐξεχωρήθησαν ὡς χάσια εἰς τὸν ὡς εἴρηται ἐξοχώτατον Πασᾶν, φροντίσης νὰ ἀναλάβη οὗτος ταῦτα καὶ προβῆ ὡς καὶ πρότερον εἰς τὴν εἰσπραξίν τῶν προσόδων ἀπὸ τὰ δημητριακὰ καὶ τοὺς ἀμπελῶνας, μὴ ἐπιτρέπων εἰς οὐδένα ἔξωθεν ἐπεμβάσεις καὶ ἐνοχλήσεις. Οὕτω γίγνωσκε καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον πίστενε.

Ἐγράφη τῇ δωδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς Ρετζέπ τοῦ σεβαστοῦ, τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα ὀκτώ. (1 Σεπτεμβρίου 1677).

Ἐκ τῆς ἐν τῇ περιφρουρητῷ Κωνσταντινουπόλει ἑδρας.

Σημείωσις: Συμπληρῶν τὰ ἐν σ. 413 γραφέντα περὶ τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος τοῦ Μπαρότση σημειῶ, ὅτι τοῦτο ἀναφέρουν ὁ Μιχ. Γρουλινός, Ἱστορία τοῦ Πολέμου τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑνετῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Κρήτης, Ῥέθυμνον 1900, σ. 70, καὶ ὁ Ψιλάκις, Β', 328, ἀντλοῦντες ἐξ ἀγνώστων εἰς ἐμὲ πηγῶν.

Ν. Σ.